# ๓. การกกณฺฑ

อถ วิภตฺตีนมตฺถเภทา วุจฺจนฺเต.

ตตฺถ เอกมฺปิ อตฺถํ กมฺมาทิวเสน เอกตฺตาทิวเสน จ วิภชนฺตีติ วิภตฺติโย, สฺยาทโย. ตา ปน ปฐมาทิเภเทน สตฺตวิธา.

## ๓.๑. ปฐมาวิภตฺยตฺถเภท

ตตฺถ กสฺมึ อตฺเถ **ปฐมา**.

๒๘๓. **ลิงฺคตฺเถ ปฐมา.**[๑]

ลิงฺคตฺถาภิธานมตฺเต ปฐมาวิภตฺติ โหติ.

ลิงฺคสฺส อตฺโถ **ลิงฺคตฺโถ**. เอตฺถ จ ลีนํ องฺคนฺติ **ลิงฺคํ**, อปากโฏ อวยโว. ปุริโสติอาทีนํ หิ ปกติปฺปจฺจยาทิวิภาคกปฺปนาย นิปฺผาทิตานํ สทฺทปฺปติรูปกานํ นามิกปทานํ ปฐมํ ฐเปตพฺพํ ปกติรูปํ อปากฏตฺตา อวยวตฺตา จ ลิงฺคนฺติ วุจฺจติ. อถ วา วิสทาวิสโทภยรหิตาการโวหารสงฺขาเตน ติวิธลิงฺเคน สหิตตฺถสฺส ตพฺพินิมุตฺตสฺสุปสคฺคาทีนมตฺถสฺส จ ลีนสฺส คมนโต, ลิงฺคนโต วา ลิงฺคนฺติ อนฺวตฺถนามวเสน วา, "ธาตุปฺปจฺจยวิภตฺติวชฺชิตมตฺถวํ ลิงฺคนฺ"ติ วจนโต ปรสมญฺญาวเสน วา ลิงฺคนฺติ อิธ ปาฏิปทิกา-ปรนามเธยฺยํ[๒] **สฺยา**ทิวิภตฺยนฺตปทปกติรูปเมว วุจฺจตีติ ทฏฺฐพฺพํ.

ลิงฺคสฺสตฺโถ นาม ปพนฺธวิเสสากาเรน ปวตฺตมาเน รูปาทโย อุปาทาย ปญฺญาปียมาโน ตทญฺญานญฺญภาเวน[๓] อนิพฺพจนีโย

---

๑ ๖๕-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๒๘๔

๒ ปาณินีย. ๑/๒/๔๕-๔๖

๓ ก. ตทญฺญภาเวน

สมูหสนฺตานาทิเภโท อุปาทาปญฺญตฺติสงฺขาโต ฆฏปฏาทิโวหารตฺโถ จ ปถวีธาตุผสฺสาทีนํ สภาวธมฺมานํ กาลเทสาทิเภทภินฺนานํ วิชาติย-วินิวตฺโต สชาติยสาธารโณ ยถาสงฺเกตมาโรปสิทฺโธ ตชฺชาปญฺญตฺติ-สงฺขาโต กกฺขฬตฺตผุสนาทิสามญฺญากาโร จ.

โส ปน กมฺมาทิสํสฏฺโฐ สุทฺโธ จาติ ทุวิโธ. ตตฺถ กมฺมาทีสุ ทุติยาทีนํ วิธียมานตฺตา กมฺมาทิสํสคฺครหิโต ลิงฺคสงฺขฺยาปริมาณ-ยุตฺโต, ตพฺพินิมุตฺตุปสคฺคาทิปทตฺถภูโต จ สุทฺโธ สทฺทตฺโถ อิธ **ลิงฺคตฺโถ** นาม.

โย ปน อาขฺยาตกิตกตทฺธิตสมาเสหิ วุตฺโต กมฺมาทิสํสฏฺโฐ อตฺโถ, โสปิ ทุติยาทีนํ ปุน อตฺตนา วตฺตพฺพสฺส อตฺถวิเสสสฺสา-ภาเวน อวิสยตฺตา ลิงฺคตฺถมตฺตสฺส สมฺภวโต[1] จ ปจมาเยว วิสโย.

โหติ เจตฺถ

ปจมาวุปสคฺคตฺเถ เกสญฺจตฺเถ นิปาตสทฺทานํ
ลิงฺคาทิเก จ สุทฺเธ- ภิหิเต กมฺมาทิอตฺเถปิ.

**สลิงฺเค** ตาว เอโส ปุริโส, เอเต ปุริสา. เอสา กญฺญา, เอตา กญฺญาโย. เอตํ จิตฺตํ, เอตานิ จิตฺตานิ.

**สสงฺขฺเย** เอโก เทฺว.

**สปริมาเณ** โทโณ ขารี อาฬฺหกํ.

**ลิงฺคาทิวินิมุตฺเต สตฺตามตฺเต** จ วา ห อหํ[2] อตฺถิ สกฺกา ลพฺภา อิจฺจาทิ.

---

๑ สี. สพฺภาวโต ๒ สี. อห

“ลิงฺคตฺเถ ปฐมา”ติ อธิกิจฺจ “อาลปเน จา”ติ[1] อาลปนตฺเถ จ ปฐมา. อภิมุขํ กตฺวา ลปนํ **อาลปนํ**. อามนฺตนํ อวฺหานนฺติ อตฺโถ.

เอตฺถ จ อามนฺตนํ นาม[2] ปเคว ลทฺธสรูปสฺส สทฺเทน อภิมุขีกรณํ. กตาภิมุโข ปน “คจฺฉา”ติอาทินา นเยน กฺริยาย โยชียติ. ตสฺมา อามนฺตนสมเย กฺริยาโยคาภาวโต อิทํ การกโวหารํ น ลภติ.

วุตฺตญฺจ

สทฺเทนาภิมุขีกาโร วิชฺชมานสฺส วตฺถุโน
อามนฺตนํ วิธาตพฺเพ นตฺถิ “ราชา ภเว”ติทนฺติ.

โภ ปุริส เอหิ, โภ ปุริสา วา, ภวนฺโต ปุริสา เอถ.

## ๓.๒. ทุติยาวิภตฺยตฺถเภท

กสฺมึ อตฺเถ **ทุติยา**.

### ๒๘๔. **กมฺมตฺเถ ทุติยา.**[3]

กมฺมตฺเถ ลิงฺคมฺหา ทุติยาวิภตฺติ โหติ.

อนภิหิเต เอวายํ. “กมฺมนิ ทุติยายํ กฺโต”ติ วจนญฺเจตฺถ ญาปกํ.

กึ กมฺมํ.

“เยน วา กยิรเต ตํ กรณนฺ”ติ อิโต “วา”ติ วตฺตเต.

---

๑ ๗๐ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ ๒ นีติ. ๕๗๖

๓ ๗๖ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๒๙๗

## ๒๘๕. **ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.**[๑]

ยํ วา กโรติ, ยํ วา วิกโรติ, ยํ วา ปาปุณาติ, ตํ การกํ กมฺมสญฺญํ โหติ.

อิธ ลิงฺคกาลวจนมตนฺตํ. กรียตีติ **กมฺมํ**. ตตฺถ การกํ สาธกํ กฺริยานิปฺผตฺติยา การณมุจฺจเต. ตํ ปน **การกํ** ฉพฺพิธํ กมฺมํ กตฺตา กรณํ สมฺปทานมปาทานโมกาโส จาติ. ตตฺถ สภาวโต ปริกปฺปโต วา กมฺมาทิมฺหิ สติเยว กฺริยาภาวโต กมฺมาทีนํ ฉนฺนมฺปิ การกโวหาโร สิทฺโธว โหติ.

ตํ ปน **กมฺมํ** ติวิธํ นิพฺพตฺตนียํ[๒] วิกรณียํ ปาปณียญฺจาติ. ยถา มาตา ปุตฺตํ วิชายติ, อาหาโร สุขํ ชนยติ, ฆฏํ กโรติ เทวทตฺโต, กฏฺฐมงฺคารํ กโรติ, สุวณฺณํ เกยูรํ กฏกํ วา กโรติ, วีหโย ลุนาติ. เทวทตฺโต นิเวสนํ ปวิสติ, อาทิจฺจํ ปสฺสติ, ธมฺมํ สุณาติ, ปณฺฑิเต ปยิรุปาสติ.

วุตฺตญฺจ

> “นิพฺพตฺติ[๓] วิกติปฺปตฺติ- เภเทน ติวิธํ มตํ
> กตฺตุกฺริยาภิคมฺมํ ตํ สุขงฺคารํ นิเวสนนฺ”ติ.

เอตฺถ จ อิจฺฉิตานิจฺฉิตกถิตากถิตาทิเภทมนเปกฺขิตฺวา สพฺพสงฺคาหกวเสน “ยํ กโรติ ตํ กมฺมนฺ”ติ วุตฺตตฺตา อตฺถนฺตรวิกปฺปน**วา**ธิการโต จ สพฺพตฺถ อิมินาว กมฺมสญฺญา โหติ.

---

๑ ๗๕ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๒๘๐

๒ ก. นิปฺผตฺตนียํ ๓ ก. นิปฺผตฺติ

ตตฺถ **อนิจฺฉิตกมฺมํ** ยถา กณฺฏกํ มทฺทติ, วิสํ คิลติ, คามํ คจฺฉนฺโต รุกฺขมูลํ อุปคจฺฉติ.

**อกถิตกมฺมํ** ยถา ยญฺญทตฺตํ กมฺพลํ ยาจเต พฺราหฺมโณ. เอตฺถ หิ "กมฺพล"มิติ กถิตกมฺมํ ทฺวิกมฺมิกาย ยาจนกฺริยาย วตฺตุมิจฺฉิตตรตฺตา. "ยญฺญทตฺต"มิติ อปฺปธานตฺตา อกถิตกมฺมํ. ตถา สมิทฺธํ ธนํ ภิกฺขเต, อชํ คามํ นยติ, ปราภวนฺตํ ปุริสํ มยํ ปุจฺฉาม โคตมํ,[๑] ภควา ภิกฺขู เอตทโวจ[๒] อิจฺจาทิ.

**อภิหิตกมฺเม** ปน น โหติ. ยถา กโฏ กรียเต เทวทตฺเตน, สุคเตน เทสิโต ธมฺโม, ยญฺญทตฺโต กมฺพลํ ยาจียเต พฺราหฺมเณน อิจฺจาทิ.

"ทุติยา"ติ อธิกาโร.

## ๒๘๖. **คติ-พุธิ-ภุช-ปจ-หร-กร-สยาทีนํ การิเต วา.**[๓]

**คมุ สปฺป** คติมฺหิ, **พุธ** โพธเน **พุธ** อวคมเน วา, **ภุช** ปาลนพฺยวหรเณสุ, **ปจ** พฺยตฺติยํ วาจายํ, **หร** หรเณ, **กร** กรเณ, **สิ** สเย อิจฺเจวมาทีนํ ธาตูนํ ปโยเค การิเต สติ ปโยชฺชกตฺตุภูเต กมฺมนิ ลิงฺคมฺหา ทุติยาวิภตฺติ โหติ วา. นิจฺจสมฺปตฺเต วิกปฺปตฺโถยํ. เตน ตสฺส ปกฺเข ตติยา โหติ.

โย โกจิ ปุริโส คามํ คจฺฉติ, ตมญฺโญ ปโยชยติ. ปุริโส ปุริสํ คามํ คมยติ, ปุริเสน วา คามํ คมยติ. เอวํ สิสฺสํ ธมฺมํ โพเธติ

---

๑ ขุ.สุ. ๒๕/๙๑/๓๕๕　　๒ สํ.ส. ๑๕/๒๕๘/๒๗๖

๓ กจฺ. ๓๐๐, โมคฺ. ๒/๔-๖, นีติ. ๕๘๗

อาจริโย, มาตา ปุตฺตํ โภชนํ โภชยติ, สิสฺสํ ธมฺมํ ปาเจติ อาจริโย, ปุริโส ปุริสํ ภารํ หาเรติ. ตถา ปุริโส ปุริสํ กมฺมํ การยติ, ปุริเสน วา กมฺมํ การาปยติ, ปุริโส ปุริสํ สยาปยติ. เอวํ สพฺพตฺถ การิเต กตฺตุกมฺมนิ ทุติยา.

**การิเต**ติ กึ. ปุริโส คามํ คจฺฉติ.

อภิหิเต น ภวติ. ปุริเสน ปุริโส คามํ คมียเต, สิสฺโส ธมฺมํ โพธียเต อิจฺจาทิ.

๒๘๗. **กาลทฺธานมจฺจนฺตสํโยเค.**[๑]

อจฺจนฺตํ นิรนฺตรํ สํโยโค **อจฺจนฺตสํโยโค**. กาลทฺธานํ ทพฺพ-คุณกฺริยาหิ อจฺจนฺตสํโยเค เตหิ กาลทฺธานวาจีหิ ลิงฺเคหิ ทุติยา-วิภตฺติ โหติ.

**กาเล** ตาว สตฺตาหํ ควปานํ, มาสํ มํโสทนํ,[๒] สรทํ รมณียา นที, สพฺพกาลํ รมณียํ นนฺทนํ, มาสํ สชฺฌายติ, ตโย มาเส อภิธมฺมํ เทเสสิ.[๓]

**อทฺธาเน** โยชนํ วนราชิ, โยชนํ ทีโฆ ปพฺพโต, โกสํ สชฺฌายติ.

**อจฺจนฺตสํโยเค**ติ กึ. มาเส มาเส ภุญฺชติ, โยชเน โยชเน วิหารํ ปติฏฺฐาเปสิ.

---

๑ กจฺ. ๒๙๘, โมคฺ. ๒/๓, นีติ. ๕๘๑ ๒ ขุ.ชา. ๒๘/๑๖๔๙/๓๐๗

๓ เปต.อฏฺ. ๑/๓๒๙/๑๕๐

## ๒๘๘. กมฺมปฺปวจนียยุตฺเต.[๑]

กมฺมปฺปวจนีเยหิ นิปาโตปสคฺเคหิ ยุตฺเต โยเค สติ ลิงฺคมฺหา ทุติยาวิภตฺติ โหติ.

กมฺมํ ปวจนียํ เยสํ เต **กมฺมปฺปวจนียา**. ปรสมญฺญาวเสน วา อนฺวาทโย กมฺมปฺปวจนียา.

ตตฺถ อนุสทฺทสฺส ลกฺขเณ สหตฺเถ หีเน จ กมฺมปฺปวจนีย-สญฺญา วุตฺตา.[๒] ยถา ปพฺพชิตมนุ ปพฺพชึสุ, นทิมนฺววสิตา พาราณสี. นทิยา สห อวพทฺธาติ อตฺโถ. อนุ สาริปุตฺตํ ปญฺญวา.

ลกฺขณาทีสุ "ลกฺขณิตฺถมฺภูตกฺขาน-ภาค-วิจฺฉาสุ ปติ-ปริ-อนโว"ติ[๓] ปติปริอนูนํ กมฺมปฺปวจนียสญฺญา วุตฺตา.[๔]

**ลกฺขเณ** สูริยุคฺคมนํ ปติ ทิพฺพา ภกฺขา ปาตุภเวยฺยุํ,[๕] รุกฺขํ ปติ วิชฺโชตเต จนฺโท, รุกฺขํ ปริ, รุกฺขํ อนุ.

**อิตฺถมฺภูตกฺขาเน** สาธุ เทวทตฺโต มาตรํ ปติ, มาตรํ ปริ, มาตรํ อนุ.

**ภาเค** ยเทตฺถ มํ ปติ สิยา, มํ ปริ, มํ อนุ, ตํ ทียตุ.

**วิจฺฉาโยเค** อตฺถมตฺถํ ปติ สทฺโท นิวิสติ, รุกฺขํ รุกฺขํ ปติ วิชฺโชตเต จนฺโท, รุกฺขํ รุกฺขํ ปริ, รุกฺขํ รุกฺขํ อนุ.

---

๑ กจฺ. ๒๙๙, นีติ. ๕๘๒-๕๘๖
๒ ปาณินีย. ๑/๔/๘๔-๖, โมคฺ. ๒/๑๐,๓๑
๓ ปาณินีย. ๑/๔/๙๐
๔ โมคฺ. ๒/๙-๑๑
๕ ขุ.ชา. ๒๘/๒๒๙๘/๓๗๑

"อภิรภาเค"ติ[๑] อภิสฺส ภาควชฺชิเตสุ ลกฺขณาทีสุ กมฺมปฺปวจนียสญฺญา วุตฺตา. ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต,[๒] สาธุ เทวทตฺโต มาตรํ อภิ.

**นิปาเต** ธิ พฺราหฺมณสฺส หนฺตาร[๓] มิจฺเจวมาทิ.

## ๒๘๙. กฺวจิ ทุติยา ฉฏฺฐีนมตฺเถ.[๔]

ฉฏฺฐีนํ อตฺเถ กฺวจิ ทุติยาวิภตฺติ โหติ. อนฺตรา-อภิโต-ปริโต-ปติ-ปฏิภาติโยเค อยํ. อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนฺทํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน.[๕] ราชคหสฺส จ นาฬนฺทาย จ มชฺเฌติ[๖] อตฺโถ. อภิโต คามํ วสติ,[๗] ปริโต คามํ วสติ, นทึ เนรญฺชรํ ปติ.[๘] เนรญฺชราย นทิยา สมีเปติ อตฺโถ. ปฏิภนฺตุ ตํ จุนฺท โพชฺฌงฺคา,[๙] อุปมา มํ ปฏิภาติ.[๑๐] อุปมา มยฺหํ อุปฏฺฐหตีติ อตฺโถ.[๑๑]

"กฺวจิ, ทุติยา, อตฺเถ"ติ จ วตฺตเต.

## ๒๙๐. ตติยาสตฺตมีนญฺจ.[๑๒]

ตติยาสตฺตมีนมตฺเถ จ กฺวจิ ลิงฺคมฺหา ทุติยาวิภตฺติ โหติ.

---

๑ โมคฺ. ๒/๘, ปาณินีย. ๑/๔/๙๐-๙๑
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๑/๑
๓ ขุ.ธ. ๒๕/๓๘๙/๘๕
๔ กจฺ. ๓๐๖, โมคฺ. ๒/๗, นีติ. ๕๘๘
๕ ที.สี. ๙/๑/๑
๖ สี. วิวรฎฺเต มชฺเฌ
๗ นฺยาส. ๓๑๕ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ
๘ ขุ.สุ. ๒๕/๔๒๘/๔๑๕
๙ สํ.มหา. ๑๙/๑๙๗/๗๓
๑๐ ม.มู. ๑๒/๖๓/๔๑
๑๑ โมคฺ. ๒/๒ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๑๒ กจฺ. ๓๐๗, โมคฺ. ๒/๒, นีติ. ๕๘๙

**ตติยตฺเถ** สเจ มํ นาลปิสฺสติ, ตฺวญฺจ มํ นาภิภาสสิ,[๑] วินา สทฺธมฺมํ กุโต สุขํ, อุปายมนฺตเรน น อตฺถสิทฺธิ.

**สตฺตมิยตฺเถ** กาเล อุปานฺวชฺฌาวสสฺส ปโยเค อธิสิฏฺฐาวสานํ ปโยเค ตปฺปานจาเร จ ทุติยา.

**กาเล**[๒] ตาว ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา,[๓] เอกํ สมยํ ภควา,[๔] อิมํ รตฺตึ จตฺตาโร มหาราชาโน.[๕]

**อุปา**ทิปุพฺพสฺส **วส**ธาตุสฺส ปโยเค[๖] คามํ อุปวสติ, คามํ อนุวสติ, วิหารํ อธิวสติ, คามํ อาวสติ, อคารํ อชฺฌาวสติ.[๗] ตถา ปถวึ อธิเสสฺสติ,[๘] คามํ อธิติฏฺฐติ, คามํ อชฺฌาวสติ.

**ตปฺปานจาเรสุ**[๙] นทึ ปิวติ, คามํ จรติ อิจฺจาทิ.

## ๓.๓. ตติาวิภตฺยตฺถเภท

กสฺมึ อตฺเถ **ตติยา**.

### ๒๙๑. **กรเณ ตติยา.**[๑๐]

กรณการเก ตติยาวิภตฺติ โหติ.

กึ กรณํ.

---

๑ ขุ.ชา. ๒๘/๒๒๒๓/๓๖๓
๒ โมคฺ. ๒/๓
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๑๖/๘
๔ ที.สี. ๙/๑/๑
๕ ที.ปา. ๑๑/๒๘๕/๑๗๘
๖ นฺยาส. ๓๑๕, โมคฺ. ๒/๒
๗ ที.สี. ๙/๒๕๘/๘๘
๘ ขุ.ธ. ๒๕/๔๑/๒๓
๙ นฺยาส. ๓๑๕, โมคฺ. ๒/๒
๑๐ ๘๓ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๒๘๖

๒๙๒. **เยน วา กยิรเต ตํ กรณํ.**[๑]

เยน วา กตฺตา[๒] อุปกรณภูเตน วตฺถุนา กฺริยํ อพฺยวธาเนน กโรติ, เยน วา วิกโรติ, เยน วา ปาปุณาติ, ตํ การกํ กรณสญฺญํ โหติ.

กรียเต อเนนาติ **กรณํ.** เอตฺถ จ สติปิ สพฺพการกานํ กฺริยาสาธกตฺเต "เยน วา กยิรเต"ติ วิเสเสตฺวา วจนํ กตฺตูปกรณ-ภูเตสุ การเกสุ สาธกตมสฺเสว คหณตฺถํ.

วุตฺตญฺจ

"ยสฺส สพฺพวิเสเสน กฺริยาสํสิทฺธิเหตุตา
สมฺภาวียติ ตํ วุตฺตํ กรณํ นาม การกนฺ"ติ.

ตํ ปน ทุวิธํ อชฺฌตฺติกพาหิรวเสน.

ยถา หตฺเถน กมฺมํ กโรติ,[๓] จกฺขุนา รูปํ ปสฺสติ, มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย,[๔] ทาตฺเตน วีหโย[๕] ลุนาติ, อคฺคินา กุฏึ ฌาเปติ.

"ตติยา"ติ อธิกาโร.

๒๙๓. **กตฺตริ จ.**[๖]

กตฺตริ จ การเก ลิงฺคมฺหา ตติยาวิภตฺติ โหติ.

---

๑ ๘๒ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๒๗๙
๒ ก. กตฺตุโน
๓ กจฺ. สตฺเถน
๔ กตฺถจิ โปตฺถเก วิญฺญายตีติปิ ปาโฐ, โส อยุตฺโต.
๕ กจฺ. วีหึ
๖ ๗๘ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ

**จ**คฺคหเณน อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ, กฺริยาปวคฺเค, ปุพฺพ-สทิส-สมูนตฺถ-กลห-นิปุณ-มิสฺสก-สขิลตฺถาทิโยเค, กาลทฺธาเนสุ, ปจฺจตฺต-กมฺมตฺถ-ปญฺจมิยตฺถาทีสุ จ ตติยา.

โก จ กตฺตา.

## ๒๙๔. โย กโรติ ส กตฺตา.[๑]

โย กฺริยํ อตฺตปฺปธาโน หุตฺวา กโรติ, โส **กตฺตุ**สญฺโญ โหติ.

โส ติวิโธ สุทฺธกตฺตา เหตุกตฺตา กมฺมกตฺตาติ. ตตฺถ โย สยเมว กฺริยํ กโรติ, โส **สุทฺธกตฺตา**. โย อญฺญํ กาตุํ สมตฺถํ อกโรนฺตํ กมฺมนิ โยเชติ, โส **เหตุกตฺตา**. ยถา คนฺตุํ สมตฺโถ เทวทตฺโต, ตมญฺโญ ปโยเชติ "คมยติ เทวทตฺตนฺ"ติ.

ยํ ปน ตตฺถ ตตฺถ "คจฺฉติ เทวทตฺโต, ตมญฺโญ ปโยชยติ คมยติ เทวทตฺตนฺ"ติ เหตฺวตฺถนิทสฺสนํ, ตมฺปิ สามตฺถิยทสฺสนวเสน วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํ. อญฺญถา ยทิ สยเมว คจฺฉติ,[๒] กึ ตตฺถ ปโยชกพฺยาปาเรน. "อกโรนฺตํ พเลน การยติ, ปาสาณํ อุฏฺฐาปยตี"ติ อาทิกญฺจ น สิชฺเฌยฺย.

เอตฺถ ปน

"กตฺตา"ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๘๑, ๗๗ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ ๒ สี. กโรติ

### ๒๙๕. **โย กาเรติ ส เหตุ.**[๑]

โย กตฺตารํ กาเรติ, โส เหตุสญฺโญ โหติ กตฺตา จาติ เหตุกตฺตุสญฺญา.

โย ปน ปรสฺส กฺริยํ ปฏิจฺจ กมฺมภูโตปิ สุกรตฺตา สยเมว สิชฺฌนฺโต วิย โหติ, โส **กมฺมกตฺตา** นาม. ยถา สยํ กรียเต กโฏ, สยเมว ปจฺจเต โอทโนติ.

วุตฺตญฺจ

"อตฺตปฺปธาโน กิริยํ โย นิพฺพตฺเตติ การโก
อปฺปยุตฺโต ปยุตฺโต วา ส กตฺตาติ ปวุจฺจติ.
เหตุกตฺตาติ กถิโต กตฺตุโน โย ปโยชโก
กมฺมกตฺตาติ สุกโร กมฺมภูโต กถียเต"ติ.

นนุ จ "สํโยโค ชายเต"ติอาทีสุ กถํ ปุเร อสโต ชนนกฺริยาย กตฺตุภาโว สิยาติ. วุจฺจเต. โลกสงฺเกตสิทฺโธ หิ สทฺทปฺปโยโค. อวิชฺชมานมฺปิ หิ โลโก สทฺทาภิเธยฺยตาย วิชฺชมานํ วิย คเหตฺวา โวหรติ. วิกปฺปพุทฺธิคหิตาการเยว หิ สทฺเทนาภิธียเต, น ตุ วตฺถุสภาโว. อญฺญถา สุตมยญาเณนปิ ปจฺจกฺเขน วิย วตฺถุสภาว-สจฺฉิกรณปฺปสงฺโค จ มุสาวาทกุทิฏฺฐิวาทาทีนมภาวปฺปสงฺโค จ สิยา. ตสฺมา พุทฺธิปริกปฺปิตปญฺญตฺติวเสนปิ สทฺทปฺปวตฺติ โหตีติ อสโต สํโยคาทิสฺสปิ โหเตว ชนนกฺริยาย กตฺตุการกตาติ.[๒]

---

๑ กจ. ๒๘๒, นีติ. ๕๕๐ ๒ นีติ. ๕๔๙

ยถาห

"โวหารวิสโย สทฺโท เนกนฺตปรมตฺถิโก
พุทฺธิสงฺกปฺปิโต อตฺโถ ตสฺสตฺโถติ ปวุจฺจติ.
พุทฺธิยา คหิตตฺตา หิ สํโยโค ชายเต อิติ
สํโยโค วิชฺชมาโนว กตฺตา ภวติ ชาติยา"ติ.

ตตฺร **ตติยา**. ชิเนน เทสิโต ธมฺโม, พุทฺเธน ชิโต มาโร, อหินา ทฏฺโจ นโร, พุทฺเธน โพธิโต โลโก, สทฺเธหิ การิโต วิหาโร.

อภิหิเต น ภวติ. กฏํ กโรติ เทวทตฺโต, กาเรติ วา.

**อิตฺถมฺภูตสฺส ลกฺขเณ**[๑] สา ภินฺเนน สีเสน ปคฺฆรนฺเตน โลหิเตน ปฏิวิสฺสกานํ อุชฺฌาเปสิ,[๒] อูนปญฺจพนฺธเนน ปตฺเตน อญฺญํ นวํ ปตฺตํ เจตาเปยฺย,[๓] ติทณฺฑเกน ปริพฺพาชกมทฺทกฺขิ.

**อปวคฺเค**[๔] เอกาเหเนว พาราณสึ ปายาสิ, นวหิ มาเสหิ วิหารํ นิฏฺฐาเปสิ, โยชเนน อธีตํ พฺยากรณํ.[๕] **กฺริยาปวคฺโค**ติ กฺริยาย อาสุํ ปรินิฏฺฐาปนํ.

**ปุพฺพาทิโยเค**[๖] มาเสน ปุพฺโพ, ปิตรา สทิโส, มาตรา สโม, กหาปเณน อูโน, ธเนน วิกโล, อสินา กลโห, อาจาเรน นิปุโณ, วาจาย นิปุโณ, คุเฬน มิสฺสกํ, ติเลน มิสฺสกํ, วาจาย สขิโล, มณินา

---

๑ โมคฺ. ๒/๑๘, นีติ. ๕๙๘
๒ ม.มู. ๑๒/๒๒๖/๑๙๑
๓ วิ.มหาวิ. ๒/๖๑๒/๗๒
๔ โมคฺ. ๒/๓, นีติ. ๕๙๙
๕ ก. โยชเนน จิตํ
๖ นีติ. ๖๐๐

อตฺโถ,[๑] ธเนน อตฺโถ, ปิตรา ตุโลฺย.

**กาลทฺธาเนสุ** มาเสน ภุญฺชติ, โยชเนน คจฺฉติ.

**ปจฺจตฺเต**[๒] อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนติ.

**กมฺมตฺเถ**[๓] ติเลหิ เขตฺเต วปติ.

**ปญฺจมิยตฺเถ**[๔] สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสมเณน.[๕]

## ๒๙๖. **สหาทิโยเค จ.**[๖]

**สห สทฺธึ สมํ นานา วินา อลํ กิ**มิจฺเจวมาทีหิ โยเค ลิงฺคมฺหา ตติยาวิภตฺติ โหติ. จสทฺเทน สหตฺเถปิ.

ตตฺถ สหสทฺเทน โยโค กฺริยา-คุณ-ทพฺพสมวาเย สมฺภวติ. ยถา วิตกฺเกน สห วตฺตติ,[๗] ปุตฺเตน สห ถูโล, อนฺเตวาสิก-สทฺธิวิหาริเกหิ สห อาจริยุปชฺฌายานํ ลาโภ, นิสีทิ ภควา สทฺธึ ภิกฺขุสํเฆน,[๘] สหสฺเสน สมํ มิตา,[๙] สพฺเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว,[๑๐] สํโฆ วินาปิ คคฺเคน อุโปสถํ กเรยฺย,[๑๑] อลํ เต อิธ วาเสน,[๑๒] กึ เม เอเกน ติณฺเณน ปุริเสน ถามทสฺสินา,[๑๓] กึ เต ชฏาหิ ทุมฺเมธ, กึ เต อชินสาฏิยา.[๑๔]

---

๑ วิ.มหาวิ. ๑/๓๔๔/๒๕๙

๒ นีติ. ๕๙๗

๓ นิติ. ๕๙๕

๔ นีติ. ๕๙๖

๕ วิ.จูฬ. ๗/๔๓๗/๒๗๕

๖ กจฺ. ๒๘๗, โมคฺ. ๒/๑๗, นีติ. ๕๙๒

๗ สํ.ฏี. ๒/๒๓๕/๒๓๐

๘ วิ.มหา. ๔/๕๙/๕๐

๙ สํ.ส. ๑๕/๓๓/๒๓

๑๐ วิ.จูฬ. ๗/๔๓๗/๒๗๔

๑๑ วิ.มหา. ๔/๑๖๗/๑๗๔

๑๒ วิ.มหาวิ. ๑/๔๓๖/๓๒๗.

๑๓ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๕๖/๔๕๓

๑๔ ขุ.ธ. ๒๕/๓๙๔/๘๕

**สหตฺเถ**[๑] เทวทตฺโต ราชคหํ ปาวิสิ โกกาลิเกน ปจฺฉาสมเณน, ทุกฺโข พาเลหิ สํวาโส.[๒]

๒๙๗. **เหตฺวตฺเถ จ.**[๓]

โยคคฺคหณมิหานุวตฺตเต. เหตฺวตฺเถ เหตฺวตฺถปฺปโยเค จ ลิงฺคมฺหา ตติยาวิภตฺติ โหติ.

กิสฺมิญฺจิ ผเล ทิฏฺฐสามตฺถิยํ การณํ **เหตุ**. โสเยว อตฺโถ, ตสฺมึ เหตฺวตฺเถ. อนฺเนน วสติ,[๔] ธมฺเมน วสติ, วิชฺชาย วสติ.[๕]

น ชจฺจา วสโล โหติ น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ
กมฺมุนา วสโล โหติ กมฺมุนา โหติ พฺราหฺมโณ.[๖]

ทาเนน โภควา, อาจาเรน กุลี.

เกน ปาณิ กามทโท เกน ปาณิ มธุสฺสโว
เกน เต พฺรหฺมจริเยน ปุญฺญํ ปาณิมฺหิ อิชฺฌติ.[๗]

**เหตฺวตฺถปฺปโยเค** เกน นิมิตฺเตน, เกน ปโยชเนน, เกนฏฺเฐน,[๘] เกน เหตุนา วสติ.

---

๑ นีติ. ๕๙๓
๒ ขุ.ธ. ๒๕/๒๐๗/๕๓
๓ กจฺ. ๒๘๙, โมคฺ. ๒/๑๙, นีติ. ๖๐๑
๔ อุทาน.อฏฺ. ๑/๑/๒๔
๕ ที.สี.อภิฏี. ๑/๒๐๗
๖ ขุ.สุ. ๒๕/๑๔๒/๓๖๑
๗ ที.สี.อฏฺ. ๑/๑๙๐/๑๖๑
๘ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๑๒๙/๑๑๒

## ๒๙๘. **สตฺตมฺยตฺเถ จ.**[๑]

สตฺตมฺยตฺเถ จ ลิงฺคมฺหา **ตติยา**วิภตฺติ โหติ.

กาลทฺธานทิสาเทสาทีสุ จายํ. เตน สมเยน,[๒] เตน กาเลน,[๓] กาเลน ธมฺมสฺสวนํ,[๔] โส โว มมจฺจเยน สตฺถา,[๕] มาเสน ภุญฺชติ, โยชเนน ธาวติ. ปุรตฺถิเมน ธตรฏฺโฐ,[๖] ทกฺขิเณน วิรูฬฺหโก,[๖] ปจฺฉิเมน วิรูปกฺโข,[๖] อุตฺตเรน กสิวนฺโต[๗] ชโนฆมปเรน จ.[๘] เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ[๙] อิจฺจาทิ.

## ๒๙๙. **เยนงฺควิกาโร.**[๑๐]

เยน พฺยาธิมตา องฺเคน องฺคิโน วิกาโร ลกฺขียเต, ตตฺถ **ตติยา**วิภตฺติ โหติ. เอตฺถ จ องฺคมสฺส อตฺถีติ **องฺคํ**, สรีรํ. อกฺขินา กาโณ, หตฺเถน กุณี, ปาเทน ขญฺโช, ปิฏฺฐิยา ขุชฺโช.

## ๓๐๐. **วิเสสเน จ.**[๑๑]

วิเสสียติ วิเสสิตพฺพํ อเนนาติ **วิเสสนํ**, โคตฺตาทิ. ตสฺมึ โคตฺต-นาม-ชาติ-สิปฺป-วโย-คุณสงฺขาเต วิเสสนตฺเถ ตติยาวิภตฺติ โหติ.

---

๑ กจฺ. ๒๙๐, นีติ. ๖๐๒
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๑/๑
๓ ขุ.อป. ๓๒/๔๔๘/๕๔
๔ ขุ.ขุ. ๒๕/๙/๔
๕ ที.มหา. ๑๐/๒๑๖/๑๓๔
๖ ที.มหา. ๑๐/๓๓๖/๒๒๐
๗ สี. กปิวนฺโต
๘ ที.ปา. ๑๑/๒๘๑/๑๗๔
๙ สํ.ส. ๑๕/๒/๒, นฺยาส. ๓๑๕
๑๐ กจฺ. ๒๙๑, โมคฺ. ๒/๑๘, นีติ. ๖๐๓
๑๑ กจฺ. ๒๙๒, โมคฺ. ๒/๑๖, นีติ.๖๐๔

**จ**สทฺเทน ปกติอาทีหิ จ. โคตฺเตน โคตโม นาโถ.[๑]

สาริปุตฺโตติ นาเมน		วิสฺสุโต ปญฺญวา จ โส[๒]
ชาติยา ขตฺติโย พุทฺโธ		โลเก อปฺปฏิปุคฺคโล.
ตทหุ ปพฺพชิโต สนฺโต		ชาติยา สตฺตวสฺสิโก
โสปิ มํ อนุสาเสยฺย		สมฺปฏิจฺฉามิ มตฺถเก.[๓]

สิปฺเปน นฬกาโร โส, เอกูนตึโส วยสา,[๔] วิชฺชาย สาธุ, ปญฺญาย สาธุ, ตปสา อุตฺตโม, สุวณฺเณน อภิรูโป.[๕]

**ปกติอาทีสุ**[๖] ปกติยา อภิรูโป, เยภุยฺเยน มตฺติกา,[๗] สเมน ธาวติ, วิสเมน ธาวติ, ทฺวิโทเณน ธญฺญํ กิณาติ, สหสฺเสน อสฺสเก กิณาติ อิจฺจาทิ.

## ๓.๔. จตุตฺถีวิภตฺยตฺถเภท

กสฺมึ อตฺเถ **จตุตฺถี**.

๓๐๑. **สมฺปทาเน จตุตฺถี.**[๘]

สมฺปทานการเก ลิงฺคมฺหา จตุตฺถีวิภตฺติ โหติ.

กิญฺจ สมฺปทานํ.

---

๑ ขุ.อป. ๓๒/๒๕๓/๓๓ (โคตโม นาม โคตฺเตน)
๒ ขุ.อป. ๓๒/๒๕๑/๓๓
๓ สํ.ส.อฏฺ. ๑/๑๑๐/๑๑๗
๔ ที.มหา. ๑๐/๒๑๔/๑๓๓
๕ กจฺ. อภิรูปา
๖ โมคฺ. ๒/๑๖
๗ วิ.มหาวิ. ๒/๘๖/๑๕๘
๘ ๘๕ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ

### ๓๐๒. **ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.**[๑]

ยสฺส วา ทาตุกาโม, ยสฺส วา โรจเต, ยสฺส วา ธารยเต, ตํ การกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ. สมฺมา ปทียเต อสฺสาติ **สมฺปทานํ**, ปฏิคฺคาหโก.

ตํ ปน ติวิธํ ทิยฺยมานสฺสานิวารณชฺเฌสนานุมติวเสน. ยถา พุทฺธสฺส ปุปฺผํ ยชติ, โพธิรุกฺขสฺส ชลํ ททาติ.

**อชฺเฌสเน** ยาจกานํ ธนํ ททาติ.

**อนุมติยํ** ภิกฺขูนํ ทานํ เทติ.

ยถาห

"อนิราករณาราธ- นาพฺภนุญฺญวเสน หิ
สมฺปทานํ ติธา วุตฺตํ รุกฺข-ยาจก-ภิกฺขโว"ติ.

**ทาตุกาโม**ติ กึ. รญฺโญ ทณฺฑํ ททาติ.

**โรจน**าทีสุ ปน สมณสฺส โรจเต สจฺจํ, มายสฺมนฺตานมฺปิ สํฆเภโท รุจฺจิตฺถ,[๒] ยสฺสายสฺมโต ขมติ,[๓] เทวทตฺตสฺส สุวณฺณจฺฉตฺตํ ธารยเต ยญฺญทตฺโต.

"สมฺปทานํ, วา"ติ จ วตฺตเต.

---

๑ ๘๔ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๒๗๖ ๒ วิ.มหาวิ. ๑/๔๑๘/๓๑๔
๓ วิ.มหา. ๑/๔๓๘/๓๓๐

๓๐๓. **สิลาฆ-หนุ-ฐา-สป-ธาร-ปิห-กุธ-ทุหิสฺโสสูย-ราธิกฺข-ปจฺจาสุณ-อนุปติคิณ-ปุพฺพกตฺตา-โรจนตฺถ-ตทตฺถ-ตุมตฺถาลมตฺถ-มญฺญานา-ทรปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถ-สมฺมุติ-ภิยฺย-สตฺตมฺ-ยตฺเถสุ จ.**[๑]

จตุปฺปทมิทํ. **สิลาฆ** กตฺถเน, **หนุ** อปนยเน, **ฐา** คตินิวตฺติมฺหิ, **สป** อกฺโกเส, **ธร** ธารเณ, **ปิห** อิจฺฉายํ อิจฺเจเตสํ ธาตูนํ ปโยเค, **กุธ** โกเป, **ทุห** ชิฆํสายํ, **อิสฺส** อิสฺสายํ, **อุสูย** โทสาวิกรเณ อิจฺเจเตสํ ตทตฺถวาจีนญฺจ ธาตูนํ ปโยเค จ, **ราธ** หึสาสํราเธสุ, **อิกฺข** ทสฺสนงฺเกสูติ อิเมสํ ปโยเค จ, **ปติอา**ปุพฺพสฺส **สุ** สวเณติ อิมสฺส จ **อนุปติ**ปุพฺพสฺส **คิ** สทฺเทติ อิมสฺส จ ปุพฺพกตฺตา จ, **อาโรจนตฺถ**ปฺปโยเค, ตทตฺเถ, ตุมตฺเถ, **อลมตฺถ**ปฺปโยเค จ, **มญฺญติ**-ปฺปโยเค อนาทเร อปฺปาณินิ จ คตฺยตฺถานํ กมฺมนิ จ, **อาสีสตฺถ**-ปฺปโยเค จ, สมฺมุติภิยฺยปฺปโยเคสุ จ, สตฺตมฺยตฺเถ จาติ ตํ กมฺมาทิการกํ สมฺปทานสญฺญํ โหติ.

**จ**สทฺทคฺคหเณน ปหิณติ-กปฺปติ-ปโหติ-อุปมาญฺชลิกรณ- ผาสุ-อตฺถ-เสยฺยปฺปภุติโยเค จ. ปุเร วิย จตุตฺถี.

**สิลาฆาทิปฺปโยเค** ตาว พุทฺธสฺส สิลาฆเต, อุปชฺฌายสฺส สิลาฆเต. โถเมตีติ อตฺโถ.

หนุเต มยฺหเมว, หนุเต ตุยฺหเมว. อปลปตีติ อตฺโถ.

---

๑ กจฺ. ๒๗๗, โมคฺ. ๒/๒๕, นีติ. ๕๕๔

อุปติฏฺเฐยฺย สกฺยปุตฺตานํ วฑฺฒกี. เอตฺถ จ อุปฏฺฐานํ นาม อุปคมนํ. ภิกฺขุสฺส ภุญฺชมานสฺส ปานีเยน วา วิธูปเนน วา อุปติฏฺเฐยฺย.[๑]

ตุยฺหํ สปเต, มยฺหํ สปเต. เอตฺถ จ สปนํ นาม สจฺจกรณํ.

**ธารยติปฺปโยเค** ธนิโกเยว สมฺปทานํ. สุวณฺณํ เต ธารยเต. อิณํ ธารยตีติ อตฺโถ. ตสฺส รญฺโญ มยํ นาคํ ธารยาม.

**ปิหปฺปโยเค** อิจฺฉิโตเยว. เทวาปิ ตสฺส ปิหยนฺติ ตาทิโน, เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ. สมฺพุทฺธานํ สตีมตํ.[๒] ปตฺเถนฺตีติ อตฺโถ.

**โกธาทิอตฺถานํ ปโยเค** ยํ ปติ โกโป. ตสฺส กุชฺฌ มหาวีร,[๓] ยทิหํ ตสฺส กุปฺเปยฺยํ.[๔]

ทุหยติ ทิสานํ เมโฆ, โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.[๕] ติตฺถิยา อิสฺสนฺติ สมณานํ. ทุชฺชนา คุณวนฺตานํ อุสูยนฺติ, กา อุสูยา วิชานตํ.[๖]

**ราธิกฺขปฺปโยเค** ยสฺส วิปุจฺฉนํ กมฺมวิขฺยาปนตฺถํ. **วา**ธิการโต ทุติยา จ. อาราโธ เม รญฺโญ, รญฺโญ อปรชฺฌติ, ราชานํ วา อปรชฺฌติ, กฺยาหํ อยฺยานํ อปรชฺฌามิ,[๗] กฺยาหํ อยฺเย อปรชฺฌามิ วา.

---

๑ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๘๑๖/๘๔
๒ ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๑/๔๙
๓ ขุ.ชา. ๒๗/๔๙/๑๐๒
๔ ขุ.จริยา. ๓๓/๒๓/๖๐๒
๕ ขุ.ชา. ๒๘/๑๓/๑๒๘
๖ วิ.มหา. ๔/๖๓/๕๖
๗ วิ.จูฬ. ๖/๑๙๒/๒๒๗

อายสฺมโต อุปาลิตฺเถรสฺส อุปสมฺปทาเปกฺโข อุปติสฺโส อายสฺมนฺตํ วา.

**ปจฺจาสุณ-อนุปติคิณานํ ปุพฺพกตฺตา** จ. สุโณติสฺส ธาตุสฺส ปจฺจาโยเค คิณสฺส จ อนุปติโยเค ปุพฺพสฺส กมฺมุโน โย กตฺตา, โส สมฺปทานสญฺโญ โหติ. ยถา ภควา ภิกฺขู เอตทโวจ. เอตฺถ "ภิกฺขู"ติ อกถิตกมฺมํ. "เอตนฺ"ติ กถิตกมฺมํ. ปุพฺพสฺส วจนกมฺมสฺส กตฺตา ภควา. ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ,[๑] อาสุณนฺติ พุทฺธสฺส ภิกฺขู. ตถา ภิกฺขุ ชนํ ธมฺมํ สาเวติ, ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนุคิณาติ, ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน ปติคิณาติ. สาธุการทานาทินา ตํ อุสฺสาหยตีติ อตฺโถ.

โย วเทติ ส กตฺตาติ วุตฺตํ กมฺมนฺติ วุจฺจติ
โย ปฏิคฺคาหโก ตสฺส สมฺปทานํ วิชานิยาติ.

**อาโรจนตฺถปฺปโยเค** ยสฺส อาโรเจติ, ตํ สมฺปทานํ. อาโรจยามิ โว ภิกฺขเว,[๒] ปฏิเวทยามิ โว ภิกฺขเว,[๓] อามนฺตยามิ เต มหาราช, อามนฺต โข ตํ คจฺฉามาติ[๔] วา.

เอตฺถ จ **อาโรจน**สทฺทสฺส กถนปฺปการตฺถตฺตา เทสนตฺถา-ทิปฺปโยเคปิ จตุตฺถี. ธมฺมํ โว เทเสสฺสามิ, เทเสตุ ภนฺเต ภควา ธมฺมํ ภิกฺขูนํ, ยถา โน ภควา พฺยากเรยฺย, นิรุตฺตึ เต ปวกฺขามิ อิจฺจาทิ.

---

๑ ม.มู. ๑๒/๑/๑
๒ ม.มู. ๑๒/๔๑๖/๓๗๑
๓ ม.มู. ๑๒/๔๑๖/๓๗๑
๔ ขุ.ชา. ๒๘/๑๓๖/๒๐

**ตทตฺเถ**[๑] สมฺปทานสญฺญา จตุตฺถี จ.

“อโต, วา”ติ จ วตฺตเต.

## ๓๐๔. อาย จตุตฺเถกวจนสฺส ตุ.[๒]

อการนฺตโต ลิงฺคมฺหา ปรสฺส จตุตฺเถกวจนสฺส อายาเทโส โหติ วา. สรโลปาทิ.

พุทฺธสฺสตฺถาย ธมฺมสฺสตฺถาย สํฆสฺสตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชามิ, ปิณฺฑปาตํ ปฏิเสวามิ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย,[๓] อูนสฺส ปาริปูริยา,[๔] อตฺถาย หิตาย สุขาย[๕] สํวตฺตติ.

**ตุมตฺเถ** โลกานุกมฺปาย.[๖] โลกมนุกมฺปิตุนฺติ อตฺโถ. ตถา ผาสุวิหาราย.[๗]

**อลํ**สทฺทสฺส อตฺถา อรหปฏิกฺเขปา.

**อรหตฺเถ** อลํ เม รชฺชํ, อลํ ภิกฺขุ ปตฺตสฺส, อกฺขธุตฺโต ปุริสปุคฺคโล นาลํ ทารภรณาย, อลํ มลฺโล มลฺลสฺส, อรหติ มลฺโล มลฺลสฺส.

**ปฏิกฺเขเป** อลํ เต อิธ วาเสน,[๘] อลํ เม หิรญฺญสุวณฺเณน, กึ เม เอเกน ติณฺเณน,[๙] กึ เต ชฏาหิ ทุมฺเมธ,[๑๐] กึ เตตฺถ

---

๑ นีติ. ๒๗๘
๒ กจฺ. ๑๐๙, โมคฺ. ๒/๔๔, นีติ. ๒๗๙-๒๘๐
๓ ม.มู. ๑๒/๒๓/๑๔
๔ วิ.มหาวิ. ๒/๔๙๙/๑๓
๕ ที.มหา. ๑๐/๘๖/๔๐
๖ ม.มู. ๑๒/๕๐/๒๙
๗ วิ.มหาวิ. ๑/๓๙/๒๖
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๔๓๖/๓๒๗
๙ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๕๖/๔๕๓
๑๐ ขุ.ชา. ๒๗/๑๓๘/๓๔

จตุมฏฺจสฺส.[๑]

**มณฺฑิปฺปโยเค อนาทเร อปฺปาณินิ** กมฺมนิเยว. กฏฺจสฺส ตุวํ มณฺเฑ, กลิงฺครสฺส ตุวํ มณฺเฑ, ชีวิตํ ติณายปิ น มณฺฑมาโน.

**อนาทเรติ** กึ. สุวณฺณํ ตํ มณฺเฑ.

**อปฺปาณินีติ** กึ. คทฺรภํ ตุวํ มณฺเฑ.

**คตฺยตฺถกมฺมนิ** วาธิการโต ทุติยา จ. อปฺโป สคฺคาย คจฺฉติ, อปฺโป สคฺคํ คจฺฉติ,[๒] นิพฺพานาย วชนฺติยา, มูลาย ปฏิกสฺเสยฺย,[๓] มูลํ ปฏิกสฺเสยฺย.

**อาสีสนตฺเถ** อายุ-ภทฺท-กุสลาทิโยเคเยว. อายสฺมโต ทีฆายุ[๔] โหตุ, "โตติตา สสฺมึนาสู"ติ นฺตุสฺส สวิภตฺติสฺส โตอาเทโส. ภทฺทํ ภวโต โหตุ, กุสลํ ภวโต โหตุ, อนามยํ ภวโต โหตุ, สุขํ ภวโต โหตุ, อตฺถํ ภวโต โหตุ, หิตํ ภวโต โหตุ, สฺวาคตํ ภวโต โหตุ, โสตฺถิ โหตุ สพฺพสตฺตานํ.

**สมฺมุติปฺปโยเค** สาธุ สมฺมุติ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนาย.

**ภิยฺยปฺปโยเค** ภิยฺโยโส มตฺตาย.[๕]

**สตฺตมิยตฺเถ** อาวิกรณ-ปาตุภวนาทิโยเค. ตุยฺหญฺจสฺส อาวิกโรมิ, ตสฺส เม สกฺโก ปาตุรโหสิ.

---

๑ ขุ.ชา. ๒๗/๗๔/๕๑

๒ ขุ.ธ. ๒๕/๑๗๔/๔๗

๓ วิ.จูฬ. ๖/๑๑๑/๑๓๗

๔ ก. ทีฆายุโก

๕ วิ.จูฬ. ๗/๓๓๕/๑๒๒

**จ**สทฺทคฺคหเณน ปหิณาทิกฺริยาโยเค ผาสุอาทินามปโยเค จ. ตสฺส ปหิเณยฺย, ภิกฺขูนํ ทูตํ ปาเหสิ,[๑] กปฺปติ สมณานํ อาโยโค, เอกสฺส ทินฺนํ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ปโหติ, อุปมํ เต กริสฺสามิ,[๒] อญฺชลึ เต ปคฺคณฺหามิ. ตถา ตสฺส ผาสุ โหติ, โลกสฺสตฺโถ, มณินา เม อตฺโถ,[๓] เสยฺโย เม อตฺโถ อิจฺจาทิ.

“จตุตฺถี”ติ วตฺตเต.

### ๓๐๕. **นโมโยคาทีสฺวปิ จ.**[๔]

**นโม**สทฺทโยเค **โสตฺถิ-สฺวาคต**าทีหิ จ โยเค ลิงฺคมฺหา จตุตฺถีวิภตฺติ โหติ. นโม เต พุทฺธ วีรตฺถุ,[๕] นโม กโรหิ นาคสฺส,[๖] นมตฺถุ พุทฺธานํ, นมตฺถุ โพธิยา,[๗] โสตฺถิ ปชานํ, สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ.[๘]

“กาเล, ภวิสฺสตี”ติ จ วตฺตเต.

### ๓๐๖. **ภาววาจิมฺหิ จตุตฺถี.**[๙]

ภาววาจิมฺหิ จตุตฺถีวิภตฺติ โหติ ภวิสฺสติ กาเล. ภวนํ ภาโว. ปจฺจิสฺสเต ปจนํ วา ปาโก. ปากาย วชติ. ปจิตุํ คจฺฉตีติ อตฺโถ. เอวํ โภคาย วชติ อิจฺจาทิ.

---

๑ วิ.มหา. ๔/๑๘๗/๒๐๕
๒ ม.มู. ๑๒/๒๕๘/๒๑๙
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๓๔๔/๒๕๙
๔ กจฺ. ๒๙๔ โมคฺ. ๒/๒๕, นีติ. ๖๐๖
๕ สํ.ส. ๑๕/๙๐/๕๘
๖ ม.มู. ๑๒/๒๕๐/๒๑๒
๗ ขุ.ชา. ๒๗/๑๗/๔๑
๘ ขุ.ชา. ๒๗/๑๗๐/๓๔๗
๙ กจฺ. ๖๕๓ นีติ. ๑๒๙๑

# ๓.๕. ปญฺจมีวิภตฺยตฺถเภท

กสฺมึ อตฺเถ **ปญฺจมี**.

๓๐๗. **อปาทาเน ปญฺจมี.**[1]

กิมปาทานํ.

๓๐๘. **ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ.**[2]

ยสฺมา วา อวธิโต อเปติ, ยสฺมา วา ภยเหตุโต ภยํ ภวติ, ยสฺมา วา อกฺขาตารา วิชฺชํ อาททาติ, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ.

อปเนตฺวา อิโต อาททาตีติ **อปาทานํ**. ตํ ปน ติวิธํ วิสยเภเทน นิทฺทิฏฺฐวิสยํ อุปาตฺตวิสยํ อนุเมยฺยวิสยญฺจาติ.

อปาทานสญฺญาวิสยสฺส กฺริยาวิเสสสฺส นิทฺทิฏฺฐตฺตา **นิทฺทิฏฺฐ-วิสยํ**. ยถา คามา อเปนฺติ มุนโย. นครา นิคฺคโต ราชา.

เอตฺถ จ "ปาปา จิตฺตํ นิวารเย, ปาปา นิวาเรนฺตี"ติอาทีสุ ยทิปิ กายสํโยคปุพฺพกาปคมนํ นตฺถิ, ตถาปิ จิตฺตสํโยคปุพฺพกสฺส อปคมนสฺส สมฺภวโต อิมินา จ อปาทานสญฺญา.

ยตฺถ ปน อปคมนกฺริยํ อุปาตฺตํ อชฺฌาหฏํ วิสยํ กตฺวา ปวตฺตติ, ตํ **อุปาตฺตวิสยํ**.[3] ยถา วลาหกา วิชฺโชตเต วิชฺชุ, กุสูลโต ปจตีติ. เอตฺถ จ "วลาหกา นิกฺขมฺม, กุสูลโต อปเนตฺวา"ติ จ ปุพฺพกฺริยา อชฺฌาหรียติ.

---

[1] ๘๙ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ		[2] ๘๘ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ		[3] นีติ. ๕๗๑

**อนุเมยฺยวิสยํ** ยถา มาถุรา ปาฏลิปุตฺตเกหิ อภิรูปา. เอตฺถ หิ เกนจิ คุเณน อุกฺกํสียนฺตีติ อนุเมยฺโยว กฺริยาวิเสโส. อิธ ปน **ทูรนฺติกา**ทิสุตฺเต **วิภตฺต**คฺคหเณน อปาทานสญฺญา.

วุตฺตญฺจ

"นิทฺทิฏฺฐวิสยํ กิญฺจิ อุปาตฺตวิสยํ ตถา
อนุเมยฺยวิสยญฺจาติ อปาทานํ ติธา มตนฺ"ติ.

ตเทว จลาจลวเสน ทุวิธมฺปิ โหติ.

**จลํ** ยถา ธาวตา หตฺถิมฺหา ปติโต องฺกุสธารี.

**อจลํ** ยถา ปพฺพตา โอตรนฺติ วนจรา.

**ภยเหตุมฺหิ**[๑] โจรา ภยํ ชายติ, ตณฺหาย ชายตี ภยํ,[๒] ปาปโต อุตฺตสติ. **อกฺขาตริ**[๓] อุปชฺฌายา สิกฺขํ คณฺหาติ, อาจริยมฺหา อธีเต, อาจริยโต สุณาติ.

"อปาทานนฺ"ติ อธิกาโร.

### ๓๐๙. ธาตุนามานมุปสคฺคโยคาทีสฺวปิ จ.[๔]

ธาตโว จ นามานิ จ ธาตุนามานิ. เตสํ อวิหิตลกฺขณานํ ธาตุนามานํ ปโยเค อุปสคฺคโยเค จ **อาทิ**สทฺเทน นิปาตโยเค จ ตํยุตฺตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ.

---

๑ นีติ. ๕๕๖
๒ ขุ.ธ. ๒๕/๒๑๖/๕๕
๓ นีติ. ๖๔๗
๔ กจฺ. ๒๗๒, โมคฺ. ๒/๒๖, นีติ. ๕๕๘-๕๖๘

**ธาตุ**ปฺปโยเค ตาว **ปราชิ**โยเค โย อสยฺโห,[๑] **ปภูโยเค** ปภโว, **ชนิโยเค** ชายมานสฺส ปกติ จ. ยถา พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ อญฺญติตฺถิยา, หิมวตา ปภวนฺติ ปญฺจ มหานทิโย, อนวตฺตมฺหา มหาสรา ปภวนฺติ, อจิรวติยา ปภวนฺติ กุนฺนทิโย. กามโต ชายตี โสโก,[๒] ยสฺมา โส ชายเต คินิ,[๓] อุรสฺมา ชาโต ปุตฺโต, กมฺมโต ชาตํ อินฺทฺริยํ.

**นาม**ปฺปโยเค **อญฺญตฺถิตรา**ทีหิ ยุตฺเต[๔] นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ, นาญฺญํ ทุกฺขา นิรุชฺฌติ,[๕] ตโต อญฺเญน กมฺเมน, ตโต อิตรํ, อุภโต สุชาโต[๖] ปุตฺโต อิจฺจาทิ.

**อุปสคฺค**ยุตฺเตสุ **อป-ปรี**หิ วชฺชนตฺเถหิ โยเค,[๗] มริยาทา-ภิวิธิอตฺเถ **อา**โยเค,[๘] **ปติ**นา ปตินิธิ-ปติทานตฺเถน โยเค[๙] จ. ยถา อปสาลาย อายนฺติ วาณิชา. สาลํ วชฺเชตฺวาติ อตฺโถ. ตถา ปริปพฺพตา เทโว วสฺสติ. ปพฺพตํ วชฺเชตฺวาติ อตฺโถ. **มริยาทายํ** อาปพฺพตา เขตฺตํ. **อภิวิธิมฺหิ** อาพฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ. พฺรหฺมโลกํ อภิพฺยาเปตฺวาติ อตฺโถ. **ปตินิธิมฺหิ** พุทฺธสฺมา ปติ สาริปุตฺโต ธมฺมเทสนาย อาลปติ เตมาสํ. **ปติทาเน** ฆตมสฺส เตลสฺมา ปติ ททาติ, กนกมสฺส หิรญฺญสฺมา ปติ ททาติ.

---

๑ ก. อสโห
๒ ขุ.ธ. ๒๕/๒๑๕/๕๔
๓ ขุ.ชา. ๒๗/๕๘/๒๑๘
๔ โมคฺ. ๒/๓๐
๕ สํ.ส. ๑๕/๑๗๑/๑๖๓
๖ ที.สี. ๙/๓๑๑/๑๒๐
๗ โมคฺ. ๒/๒๙-๓๑
๘ โมคฺ. ๒/๒๗
๙ โมคฺ. ๒/๒๘

**นิปาต**ยุตฺเตสุ **ริเต-นานา-วินา**ทีหิ โยเค. ริเต สทฺธมฺมา กุโต สุขํ ลภติ, เต ภิกฺขู นานา กุลา ปพฺพชิตา,[๑] วินา สทฺธมฺมา นตฺถญฺโญ โกจิ นาโถ โลเก วิชฺชติ, อริเยหิ ปุถเควายํ ชโน, ยาว พฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ.[๒]

**อปิ**คฺคหเณน กมฺมาปาทานการกมชฺเฌปิ ปญฺจมี กาลทฺธาเนหิ.[๓] ปกฺขสฺมา วิชฺฌติ มิคํ ลุทฺทโก. อิโต ปกฺขสฺมา มิคํ วิชฺฌตีติ วุตฺตํ โหติ. เอวํ มาสสฺมา ภุญฺชติ โภชนํ, โกสา วิชฺฌติ กุญฺชรํ.

**จ**สทฺทคฺคหเณน **ปภุตฺยา**ทิอตฺเถ ตทตฺถปฺปโยเค จ.[๔] ยโตหํ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต,[๕] ยโต สรามิ อตฺตานํ, ยโต ปตฺโตสฺมิ วิญฺญุตํ,[๖] ยตฺวาธิกรณเมนํ,[๗] ยโต ปภุติ, ยโต ปฏฺฐาย, ตโต ปฏฺฐาย, อิจฺจาทิ.

## ๓๑๐. รกฺขณตฺถานมิจฺฉิตํ.[๘]

รกฺขณตฺถานํ ธาตูนํ ปโยเค ยํ อิจฺฉิตํ, ตํ การกํ อปาทาน-สญฺญํ โหติ. **จ**การาธิการโต อนิจฺฉิตญฺจ. **รกฺขณํ** เจตฺถ นิวารณํ ตายนญฺจ. กาเก รกฺขนฺติ ตณฺฑุลา, ยวา ปฏิเสเธนฺติ คาโว.

**อนิจฺฉิตํ** ยถา ปาปา จิตฺตํ นิวารเย,[๙] ปาปา นิวาเรนฺติ,

---

๑ วิ.มหาวิ. ๑/๑๙/๑๐
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๓๖/๒๓
๓ โมคฺ. ๒/๓
๔ โมคฺ. ๒/๒๖, นีติ. ๕๖๗
๕ ม.ม. ๑๓/๓๕๑/๓๓๕
๖ ขุ.ชา. ๒๘/๓๐๗/๑๕๕
๗ ที.สี. ๙/๒๑๓/๗๐
๘ กจฺ. ๒๗๓, โมคฺ. ๒/๒๖, นีติ. ๕๖๙
๙ ขุ.ธ. ๒๕/๑๑๖/๓๗

ราชโต วา โจรโต วา อคฺคิโต วา อุทกโต วา นานาภยโต วา นานาโรคโต วา นานาอุปทฺทวโต วา อารกฺขํ คณฺหนฺตุ.

"อิจฺฉิต"มิติ วตฺตเต.

### ๓๑๑. เยน วาทสฺสนํ.[๑]

เยน อทสฺสนมิจฺฉิตํ อนฺตรธายนฺเตน, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ วา. อนฺตรธาเนวายํ. อุปชฺฌายา อนฺตรธายติ สิสฺโส. นิลียตีติ อตฺโถ. มาตาปิตูหิ[๒] อนฺตรธายติ ปุตฺโต.

**วา**ติ กึ. เชตวเน อนฺตรหิโต.[๓] **เยน**าติ กึ. ยกฺโข ตตฺเถว อนฺตรธายติ.[๔]

### ๓๑๒. ทูรนฺติกทฺธ-กาล-นิมฺมาน-ตฺวาโลป-ทิสาโยค-วิภตฺตารปฺปโยค-สุทฺธปฺ-ปโมจน-เหตุ-วิวิตฺตปฺ-ปมาณ-ปุพฺพโยค-พนฺธน-คุณวจน-ปญฺห-กถน-โถกากตฺตูสุ จ.[๕]

ทูรตฺเถ อนฺติกตฺเถ อทฺธนิมฺมาเน กาลนิมฺมาเน ตฺวาโลเป ทิสาโยเค วิภตฺเต อารติปฺปโยเค สุทฺธตฺถปฺปโยเค ปโมจนตฺถปฺปโยเค เหตฺวตฺเถ วิวิตฺตตฺถปฺปโยเค ปมาณตฺเถ ปุพฺพโยเค พนฺธนตฺถปฺปโยเค

---

๑ กจฺ. ๒๗๔, โมคฺ. ๒/๒๖, นีติ. ๕๗๐ ๒ กจฺ. มาตรา ปิตรา จ

๓ องฺ.ทุก. ๒๐/๓๗/๖๓ ๔ ขุ.สุ. ๒๕/๔๕๒/๔๑๘

๕ กจฺ. ๒๗๕, โมคฺ. ๒/๒๐,๒๑,๒๖, นีติ. ๕๗๑

คุณวจเน ปญฺเห กถเน โถกตฺเถ อกตฺตริ จ ยทวธิภูตํ เหตุกมฺมาทิ-ภูตญฺจ, ตํ การกํ อปาทานสญฺญํ โหติ.

**จ**สทฺเทน ยถาโยคํ ทุติยา ตติยา ฉฏฺฐี จ.

เอตฺถ จ ทูรนฺติกญฺจ ทูรนฺติกตฺถญฺจาติ ทูรนฺติกนฺติ สรูเปกเสสํ กตฺวา วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ. เตน ทูรนฺติกตฺถปฺปโยเค ตทตฺเถ จ อปาทานสญฺญา โหติ.

**ทูรตฺถปฺปโยเค** ตาว กีวทูโร อิโต นฬการคาโม, ตโต หเว ทูรตรํ วทนฺติ,[๑] คามโต นาติทูเร. อารกา เต โมฆปุริสา อิมสฺมา ธมฺมวินยา, อารกา เตหิ ภควา.

**ทูรตฺเถ** ทูรโตว นมสฺสนฺติ,[๒] อทฺทส ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ.[๓]

**อนฺติกตฺถปฺปโยเค** อนฺติกํ คามา, อาสนฺนํ คามา, สมีปํ คามา. คามสฺส สมีปนฺติ อตฺโถ.

ทุติยา ตติยา จ. ทูรํ คามํ อาคโต, ทูเรน คาเมน อาคโต. ทูรโต คามา อาคโตติ อตฺโถ. ทูรํ คาเมน วา. อนฺติกํ คามํ อาคโต, อนฺติกํ คาเมน วา, อาสนฺนํ คามํ, อาสนฺนํ คาเมน วา อิจฺจาทิ.

**อทฺธนิมฺมาเน** นิมฺมานํ นาม ปริมาณํ. ตสฺมึ คมฺยมาเน. อิโต มถุราย จตูสุ โยชเนสุ สงฺกสฺสํ, ราชคหโต ปญฺจจตฺตาลีส-โยชนมตฺถเก สาวตฺถิ.

---

๑ ขุ.ชา. ๒๘/๔๔๘/๑๑๘ ๒ ที.ปา. ๑๑/๒๗๘/๑๗๑
๓ ที.สี. ๙/๔๐๙/๑๗๖

**กาลนิมฺมาเน** อิโต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก วิปสฺสี ภควา โลเก อุทปาทิ.[๑] อิโต วสฺสสหสฺสจฺจเยน พุทฺโธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสติ.

**ตฺวาปจฺจยนฺตสฺส โลโป** นาม ตทตฺถสมฺภเวปิ อวิชฺชมานตา. ตสฺมึ ตฺวาโลเป กมฺมาธิกรเณสุ. ปาสาทา สงฺกเมยฺย.[๒] ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา สงฺกเมยฺยาติ อตฺโถ. ตถา หตฺถิกฺขนฺธา สงฺกเมยฺย,[๓] อภิธมฺมา ปุจฺฉนฺติ, อภิธมฺมํ สุตฺวา วา, อภิธมฺมา กถยนฺติ, อภิธมฺมํ ปจิตฺวา วา, อาสนา วุฏฺฐเหยฺย, อาสเน นิสีทิตฺวา วา.

**ทิสตฺถวาจีหิ โยเค ทิสตฺเถ จ**. อิโต สา ปุริมา ทิสา,[๔] อิโต สา ทกฺขิณา ทิสา,[๕] อิโต สา ปจฺฉิมา ทิสา,[๖] อิโต สา อุตฺตรา ทิสา,[๗] อวีจิโต อุปริ ภวคฺคา, อุทฺธํ ปาทตลา, อโธ เกสมตฺถกา[๘] อิจฺจาทิ. **ทิสตฺเถ**. ปุรตฺถิมโต ทกฺขิณโตติอาทิ. เอตฺถ ปน สตฺตมิยตฺเถ โตปจฺจโยปิ ภวิสฺสติ.

**วิภตฺตํ** นาม สยํ วิภตฺตสฺเสว ตทญฺญโต คุเณน วิภชนํ. ตสฺมึ **วิภตฺเต**. ยโต ปณีตตโร วา วิสิฏฺฐตโร วา นตฺถิ, อตฺตทนฺโต ตโต วรํ.[๙] กิญฺจาปิ ทานโต สีลเมว วรํ, ตโต มยา สุตา อสฺสุตเมว พหุตรํ,[๑๐] สีลเมว สุตา เสยฺโย.[๑๑] ฉฏฺฐี จ. ฉนฺนวุตีนํ ปาสณฺฑานํ ปวรํ ยทิทํ สุคตวินโย.

---

๑ ที.มหา. ๑๐/๔/๒
๒ สํ.ส. ๑๕/๑๓๒/๑๑๔
๓ สํ.ส. ๑๕/๑๓๒/๑๑๔
๔ ที.ปา. ๑๑/๒๗๘/๑๗๑
๕ ที.ปา. ๑๑/๒๗๙/๑๗๒
๖ ที.ปา. ๑๑/๒๘๐/๑๗๒
๗ ที.ปา. ๑๑/๒๘๑/๑๗๕
๘ ที.มหา. ๑๐/๓๗๗/๒๕๐
๙ ขุ.ธ. ๒๕/๓๒๒/๗๒
๑๐ สี. ตโต มยา อสฺเกน วา พหุตรํ สุตํ.
๑๑ ขุ.ชา. ๒๗/๖๕/๑๓๒

**อารติปฺปโยโค** นาม วิรมณตฺถสทฺทปฺปโยโค. ตตฺถ อสทฺธมฺมา อารติ, วิรติ ปาปา,[๑] ปาณาติปาตา เวรมณิ,[๒] อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต,[๓] อปฺปฏิวิรโต มุสาวาทา.

**สุทฺธตฺถปฺปโยเค** โลภนีเยหิ ธมฺเมหิ สุทฺโธ อสํสฏฺโฐ, มาติโต จ ปิติโต จ สุทฺโธ อนุปกฺกุฏฺโฐ อครหิโต.[๔]

**ปโมจนตฺถปฺปโยเค** ปริมุตฺโต ทุกฺขสฺมาติ วทามิ,[๕] มุตฺโต มารพนฺธนา, น เต มุจฺจนฺติ มจฺจุนา, มุตฺโตหํ สพฺพปาเสหิ.[๖]

**เหตฺวตฺเถ** สรูเปกเสสสฺส คหิตตฺตา เหตฺวตฺถปฺปโยเค จ สพฺพนามโต. กสฺมา นุ ตุมฺหํ ทหรา น มียเร,[๗] กสฺมา อิเธว มรณํ ภวิสฺสติ, กสฺมา เหตุนา, ยสฺมา จ กมฺมานิ กโรนฺติ, ยสฺมา ติห ภิกฺขเว, ตสฺมาติห[๘] ภิกฺขเว เอวํ สิกฺขิตพฺพํ,[๙] ตสฺมา พุทฺโธสฺมิ พฺราหฺมณ, ยสฺมา การณา, ตสฺมา การณา, กึ การณา.[๑๐] ทุติยา ฉฏฺฐี จ.[๑๑] กึ การณํ,[๑๒] ตํ กิสฺส เหตุ,[๑๓] กิสฺส ตุมฺเห กิลมถ.

เกน เหตุนา, เกน การเณน, เยนมิเธกจฺเจ สตฺตา, เตน นิมิตฺเตน, เตน วุตฺต[๑๔]มิจฺจาทีสุ "เหตฺวตฺเถ จา"ติ ตติยา.

---

๑ ขุ.สุ. ๒๕/๒๖๗/๓๘๕
๒ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๑
๓ ที.สี. ๙/๑๙๔/๖๔
๔ ที.สี. ๙/๓๔๑/๑๓๘
๕ สํ.ข. ๑๗/๒๙/๒๖
๖ วิ.มหา. ๔/๓๒/๒๗
๗ ขุ.ชา. ๒๗/๙๒/๒๒๔
๘ สํ.นิ. ๑๖/๑๕๗/๒๑๖
๙ ม.ม. ๑๓/๓๙๒/๓๗๖
๑๐ นีติ. ๖๕๕
๑๑ นีติ. ๖๔๘,๖๕๒-๕
๑๒ โมคฺ. ๒/๒๓, นีติ. ๖๔๙
๑๓ ม.มู. ๑๒/๒/๑
๑๔ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๖/๑๙๘

**วิวิตฺตํ** นาม วิเวจนํ. ตทตฺถปฺปโยเค. วิวิตฺโต ปาปกา ธมฺมา, วิวิจฺเจว กาเมหิ, วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ.[๑]

**ปมาณตฺเถ** ตติยา จ. อายามโต จ วิตฺถารโต จ โยชนํ, คมฺภีรโต จ ปุถุลโต จ โยชนํ จนฺทภาคาย ปริมาณํ,[๒] ปริกฺเขปโต[๓] นวโยชนสตปริมาโณ มชฺฌิมปเทโส.

ทีฆโส นว วิทตฺถิโย สุคตวิทตฺถิยา[๔] ปมาณิกา กาเรตพฺพา.

เอตฺถ จ "สฺมาหิสฺมึน"มิจฺจาทิโต "สฺมา"ติ จ "โส วา"ติ จ วตฺตมาเน

## ๓๑๓. **ทีโฆเรหิ.**[๕]

**ทีฆ-โอร**อิจฺเจเตหิ สฺมาวจนสฺส โสอาเทโส โหติ วา.

ทีฆโส, ทีฆมฺหา วา,[๖] โอรโส, โอรมฺหา วา.[๗] ตติยา จ. โยชนํ อายาเมน, โยชนํ วิตฺถาเรน, โยชนํ อุพฺเพเธน สาสปราสิ.[๘]

ปรมตฺถวาจเกน ปุพฺพสทฺเทน โยโค **ปุพฺพโยโค**. เอตฺถ จ **ปุพฺพ**คฺคหณํ อทิสตฺถวุตฺติโน **ปุพฺพา**ทิคฺคหณสฺสุปลกฺขณนฺติ ทฏฺฐพฺพํ. เตน **ปรา**ทิโยเคปิ. ยถา ปุพฺเพว เม ภิกฺขเว สมฺโพธา,[๙] อิโต

---

๑ ที.สี. ๙/๔๖๗/๒๐๔
๒ ธมฺม.อฏฺ. ๔/๑๖
๓ ที.สี.อฏฺ. ๑/๑๙๐/๑๕๗
๔ วิ.มหาวิ. ๒/๕๔๘/๓๖๓
๕ กจฺ. ๑๐๖, นีติ. ๒๗๔
๖ สีหฬโปตฺถเก นตฺถิ.
๗ สีหฬโปตฺถเก นตฺถิ.
๘ สํ.นิ. ๑๖/๑๒๙/๑๗๖
๙ องฺ.ติก. ๒๐/๑๐๔/๒๕๒.

ปุพฺเพ นาโหสิ,[๑] ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา,[๒] ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา,[๓] ตโต อปเรน สมเยน,[๔] ตโต อุตฺตริมฺปิ[๕] อิจฺจาทิ.

**พนฺธนตฺถปฺปโยเค** พนฺธนเหตุมฺหิ อิเณ ปญฺจมี ตติยา จ โหติ. สตสฺมา พทฺโธ นโร รณฺณา, สเตน วา พทฺโธ นโร.

ผลสาธนเหตุภูตสฺส คุณสฺส วจนํ **คุณวจนํ**. ตสฺมึ คุณวจเน ปญฺจมี ตติยา จ. อิสฺสริยา ชนํ รกฺขติ ราชา อิสฺสริเยน วา, สีลโต นํ ปสํสนฺติ[๖] สีเลน วา, ปญฺญาย วิมุตฺติมโน[๗] อิจฺจาทิ.

**ปญฺหกถเนสุ** กุโตสิ ตฺวํ, กุโต ภวํ, ปาฏลิปุตฺตโต. เอตฺถ จ กถนํ นาม วิสฺสชฺชนํ.

**โถกตฺเถ อสตฺววจเน** กรเณ ตติยา จ. โถกา มุจฺจติ, โถเกน มุจฺจติ วา, อปฺปมตฺตกา มุจฺจติ อปฺปมตฺตเกน วา, กิจฺฉา มุจฺจติ กิจฺเฉน วา.

**อกตฺตริ อการเก ญาปกเหตุมฺหิ** กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา[๘] อุปฺปนฺนํ โหติ จกฺขุวิญฺญาณํ, น ตาวิทํ นามรูปํ อเหตุกํ สพฺพตฺถ สพฺพทา สพฺเพสญฺจ เอกสทิสภาวาปตฺติโต.[๙]

---

๑ องฺ.ทสก. ๒๔/๖๑/๙๐
๒ วิ.มหา. ๕/๒๕๙/๒๔
๓ กจฺ. ๔๓๒
๔ วิ.มหาวิ. ๑/๑๙๖/๑๒๖
๕ วิ.มหาวิ. ๒/๒๓๒/๒๒๗
๖ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๖/๘
๗ สี. วิมุตฺตมโน
๘ ที.ปา. ๑๑/๒๐๑/๑๒๕
๙ วิสุทฺธิ. ๓/๒๒๐

หุตฺวา อภาวโตนิจฺจา　　อุทยพฺพยปีฬนา
ทุกฺขา อวสวตฺติตฺตา　　อนตฺตาติ ติลกฺขณํ.[๑]

“ปญฺจมี”ติ วตฺตเต.

**๓๑๔. การณตฺเถ จ.**[๒]

กโรติ อตฺตโน ผลนฺติ **การณํ**, การกเหตุ (ชนกเหตุ.)[๓] ตสฺมึ การณตฺเถ จ ปญฺจมีวิภตฺติ โหติ, วิกปฺเปนายํ เหตฺวตฺเถ ตติยาย จ วิหิตตฺตา, อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อทสฺสนา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ,[๔] อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ,[๕] อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราค-นิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณนิโรธา[๖] อิจฺจาทิ.

## ๓.๖. ฉฏฺฐีวิภตฺยตฺถเภท

กสฺมึ อตฺเถ **ฉฏฺฐี**.

๓๑๕. **สามิสฺมึ ฉฏฺฐี.**[๗]

โก จ สามี.

๓๑๖. **ยสฺส วา ปริคฺคโห, ตํ สามี.**[๘]

ปริคฺคยฺหตีติ **ปริคฺคโห**. โย ยสฺส ปริคฺคโห อายตฺโต สมฺพนฺธี,

---

๑ ขุทฺทสิกฺขา คาถา ๔๗๑-๒
๒ กจฺ. ๒๙๖โมคฺ. ๒/๒๑, นีติ. ๖๐๘
๓ สีหฬมูเล นตฺถิ
๔ ที.มหา. ๑๐/๑๕๕/๘๒
๕ วิ.มหาวิ. ๔/๑/๑
๖ วิ.มหาวิ. ๔/๑/๑
๗ กจฺ. ๓๐๑, นีติ. ๖๐๙, ๙๒ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ
๘ กจฺ. ๒๘๓, นีติ. ๕๗๕

ตํ ปติ โส อตฺโถ สามิสญฺโญ โหติ. **วา**คฺคหเณน สามิ-ตพฺพ-รุชาทิโยเคปิ.

เอตฺถ จ กฺริยาภิสมฺพนฺธาภาวา น การกตา สมฺภวติ. สามิภาโว หิ กฺริยาการกภาวสฺส ผลภาเวน คหิโต. ตถา หิ "รญฺโญ ปุริโส"ติ วุตฺเต ยสฺมา ราชา ททาติ ปุริโส จ ปติคฺคณฺหาติ, ตสฺมา "ราชปุริโส"ติ วิญฺญายติ. เอวํ โย ยสฺส อายตฺโต เสวกาทิภาเวน วา ภณฺฑภาเวน วา สมีป-สมูหาวยว-วิการ-การิย-อวตฺถา-ชาติ-คุณ-กฺริยาทิวเสน วา, ตสฺส สพฺพสฺสาปิ โส สมฺพนฺธาธารภูโต วิเสสนฏฺฐานี-อาคมีวเสน ติวิโธปิ อตฺโถ สามี นามาติ[๑] คเหตพฺโพ.

วุตฺตญฺจ

"กฺริยาการกสญฺชาโต อสฺเสทมฺภาวเหตุโก
สมฺพนฺโธ นาม โส อตฺโถ ตตฺถ ฉฏฺฐี วิธียเต.
ปารตนฺตฺยํ หิ สมฺพนฺโธ ตตฺถ ฉฏฺฐี ภเว ติโต
อุปาธิฏฺฐานาคมิโต น วิเสสฺยาทิโต ติโต"ติ.

**วิเสสนโต** ตาว รญฺโญ ปุริโสติ. เอตฺถ จ ราชา ปุริสํ อญฺญสามิโต วิเสเสติ นิวตฺเตตีติ วิเสสนํ. ปุริโส เตน วิเสสียตีติ วิเสสิตพฺโพ. เอวํ สพฺพตฺถ วิเสสิตพฺพโยเค วิเสสนโตว ฉฏฺฐี.[๒]

**ภณฺฑเวน สมฺพนฺเธ** ปหูตํ เม ธนํ สกฺก, เอกสฺส ปฏิวีโส,[๓] ภิกฺขุสฺส ปตฺตจีวรํ.

---

๑ นีติ. ๖๑๓ ๒ นีติ. ๖๑๐-๒/๖๑๔-๖๒๔
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๑๕๕/๘๗

**สมีปสมฺพนฺเธ** อมฺพวนสฺส อวิทูเร, นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก.[๑]

**สมูหสมฺพนฺเธ** สุวณฺณสฺส ราสิ, ภิกฺขูนํ สมูโห.

**อวยวสมฺพนฺเธ** มนุสฺสสฺเสว เต สีสํ,[๒] รุกฺขสฺส สาขา.

**วิการสมฺพนฺเธ** สุวณฺณสฺส วิกติ, ภฏฺฐธญฺญานํ สตฺตุ.

**การิยสมฺพนฺเธ** ยวสฺส องฺกุโร, เมฆสฺส สทฺโท, ปุตฺตาปิตสฺส พหโว,[๓] กมฺมานํ ผลํ วิปาโก.[๔]

**อวตฺถาสมฺพนฺเธ** ขนฺธานํ ปาตุภาโว,[๕] ขนฺธานํ ชรา, ขนฺธานํ เภโท.

**ชาติสมฺพนฺเธ** มนุสฺสสฺส ภาโว, มนุสฺสานํ ชาติ.

**คุณสมฺพนฺเธ** สุวณฺณสฺส วณฺโณ, วณฺโณ น ขีเยถ ตถาคตสฺส,[๖] พุทฺธสฺส คุณโฆโส, ปุปฺผานํ คนฺโธ, ผลานํ รโส, จิตฺตสฺส ผุสนา, สิปฺปิกานํ สตํ นตฺถิ,[๗] ติลานํ มุฏฺฐิ, เตสํ สมาโยโค, สนฺธิโน วิโมกฺโข, ตถาคตสฺส ปญฺญาปารมึ อารพฺภ ปุพฺพจริยํ วา, สุขํ เต, ทุกฺขํ เต, เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ,[๘] ปญฺญาย ปฏุภาโว, รูปสฺส ลหุตา,[๙] รูปสฺส มุทุตา,[๑๐] รูปสฺส อุปจโย.[๑๑]

---

๑ ขุ.ธ. ๒๕/๓๒/๒๑
๒ ขุ.ชา. ๒๗/๘๑/๑๐๖
๓ ที.มหา. ๑๐/๓๓๖/๒๑๙
๔ ที.สี. ๙/๑๘๐/๕๙
๕ สํ.นิ. ๑๖/๒/๓
๖ ที.สี.อฏฺ. ๑/๒๐๔/๒๕๙
๗ ขุ.ชา. ๒๗/๑๑๓/๒๘
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๑๘/๙
๙ อภิ.สํ. ๓๔/๕๘๔/๑๗๐
๑๐ อภิ.สํ. ๓๔/๕๘๔/๑๗๐
๑๑ อภิ.สํ. ๓๔/๕๘๔/๑๗๐

**กฺริยาสมฺพนฺเธ**[๑] ปาทสฺส อุกฺขิปนํ, ปาทสฺส อวกฺเขปนํ วา, หตฺถสฺส สมิญฺชนํ, ปาทานํ ปสารณํ, ธาตูนํ คมนํ, ธาตูนํเยว ฐานํ, นิสชฺชา, สยนํ วา. ตถา ตสฺส นามโคตฺตาทิ, ตสฺส การณํ, ตสฺส มาตาปิตโร, ตสฺส ปุรโต ปาตุรโหสิ,[๒] ตสฺส ปจฺฉโต, นครสฺส ทกฺขิณโต, วสฺสานํ ตติเย มาเส, น ตสฺส อุปมา, กุเวรสฺส พลิ อิจฺจาทิ.

**ฐานิโต**[๓] ยเมทนฺตสฺสาเทโส, โอ อวสฺส.

**อาคมิโต**[๔] ปุถสฺสาคโม อิจฺจาทิ.

**สามิโยเค**[๕] เทวานมินฺโท,[๖] มิคานํ ราชา.

**ตพฺพ-รุชาทิโยเค**[๗] มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ,[๘] เทวทตฺตสฺส รุชติ, ตสฺส โรโค อุปฺปชฺชติ, รชกสฺส วตฺถํ ททาติ, มุสาวาทสฺส โอตฺตปฺปํ[๙] อิจฺจาทิ.

“กฺวจิ, ตติยาสตฺตมีนนฺ”ติ จ วตฺตเต.

๓๑๗. **ฉฏฺฐี จ.**[๑๐]

ตติยาสตฺตมีนมตฺเถ กฺวจิ ฉฏฺฐีวิภตฺติ โหติ.

---

๑ นีติ. ๖๒๖
๒ สํ.ส. ๑๕/๑๗๒/๑๖๕
๓ นีติ. ๖๒๙
๔ นีติ. ๖๒๙
๕ นีติ. ๖๐๙
๖ สํ.ส. ๑๕/๒๔๗/๒๖๐
๗ นีติ. ๖๒๕
๘ ที.ปา. ๑๑/๒๘๒/๑๗๗
๙ สํ.ส. ๑๕/๑๘๔/๑๘๖
๑๐ กจฺ. ๓๐๘, นีติ. ๖๓๔

**ยชสฺส กรเณ**[๑] ปุปฺผสฺส พุทฺธํ ยชติ. ปุปฺเผน วา, ฆตสฺส อคฺคึ ชุโหติ.

**สุหิตตฺถโยเค**[๒] ปตฺตํ โอทนสฺส ปูเรตฺวา. โอทเนนาติ อตฺโถ. อิมเมว กายํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ,[๓] ปูรํ หิรญฺญสุวณฺณสฺส, ปูรติ พาโล ปาปสฺส.[๔]

**ตุลฺยตฺถกิมลมาทิโยเค**[๕] ปิตุสฺส ตุโลฺย, ปิตรา วา ตุโลฺย, มาตุ สทิโส, มาตรา สทิโส วา. กึ ตสฺส จ ตุฏฺฐสฺส. กึ เตน ตุฏฺฐเฐนาติ อตฺโถ. อลํ ตสฺส จ ตุฏฺฐสฺส.

**กตฺตริ กิตปฺปจฺจยโยเค**[๖] โสภนา กจฺจายนสฺส กติ กจฺจายเนน วา, รญฺโญ สมฺมโต รญฺญา วา, เอวํ รญฺโญ ปูชิโต, รญฺโญ สกฺกโต, รญฺโญ อปจิโต, รญฺโญ มานิโต,[๗] อมตํ เตสํ ภิกฺขเว อปริภุตฺตํ, เยสํ กายคตาสติ อปริภุตฺตา[๘] อิจฺจาทิ.

**สตฺตมิยตฺเถ กุสลาทิโยเค**[๙] กุสลา นจฺจคีตสฺส สิกฺขิตา จาตุริตฺถิโย,[๑๐] กุสโล ตฺวํ รถสฺส องฺคปจฺจงฺคานํ,[๑๑] กุสโล มคฺคสฺส, กุสโล อมคฺคสฺส,[๑๒] สนฺติ หิ ภนฺเต อุฬารา ยกฺขา ภควโต

---

๑ นฺยาส. ๓๑๕, นีติ. ๖๓๖
๒ โมคฺ. ๒/๓๙, นีติ. ๖๓๗
๓ ที.มหา. ๑๐/๓๗๗/๒๕๐
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๑๒๑/๓๘
๕ นฺยาส. ๓๑๕, โมคฺ. ๒/๔๐, นีติ. ๖๓๘
๖ นฺยาส. ๓๑๕ (น), โมคฺ. ๒/๓๙, นีติ. ๖๓๔
๗ ม.ม. ๑๓/๔๒๔/๔๑๓
๘ องฺ.เอกก. ๒๐/๖๐๑/๔๖
๙ โมคฺ. ๒/๓๕, นีติ. ๖๓๙
๑๐ ขุ.ชา. ๒๘/๙๔/๑๓๕
๑๑ ม.ม. ๑๓/๘๗/๖๔
๑๒ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๓๕/๔๒

ปสนฺนา,[๑] ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุํ, ทิวเส ติกฺขตฺตุํ วา, มาสสฺส ทฺวิกฺขตฺตุํ อิจฺจาทิ.

“กฺวจิ, ฉฏฺฐี”ติ จ วตฺตเต.

### ๓๑๘. **ทุติยาปญฺจมีนญฺจ.**[๒]

ทุติยาปญฺจมีนมตฺเถ จ กฺวจิ ฉฏฺฐีวิภตฺติ โหติ.

**ทุติยตฺเถ กมฺมนิ กิตกโยเค**[๓] ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร,[๔] สหสา กมฺมสฺส กตฺตาโร, อมตสฺส ทาตา,[๕] ภินฺนานํ สนฺธาตา,[๖] สหิตานํ อนุปฺปทาตา.[๗] โพเธตา ปชาย,[๘] กมฺมสฺส การโก นตฺถิ, วิปากสฺส จ เวทโก.[๙] อวิสํวาทโก โลกสฺส,[๑๐] ปาปานํ อกรณํ สุขํ,[๑๑] จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโท,[๑๒] อจฺฉริโย อรชเกน วตฺถานํ ราโค, อจฺฉริโย อโคปาลเกน คาวีนํ โทโห.[๑๓]

ตถา **สริจฺฉาทีนํ กมฺมนิ**[๑๔] มาตุ สรติ, มาตรํ สรติ, น เตสํ โกจิ สรติ, สตฺตานํ กมฺมปฺปจฺจยา,[๑๕] ปุตฺตสฺส อิจฺฉติ, ปุตฺตมิจฺฉติ.

---

๑ ที.ปา. ๑๑/๒๗๖/๑๖๙
๒ กจฺ. ๓๐๙, นีติ. ๖๔๐
๓ โมคฺ. ๒/๓๙, นีติ. ๖๒๗
๔ ม.ม. ๑๓/๑๗๓/๑๔๕
๕ ม.มู. ๑๒/๒๐๓/๑๗๑
๖ ที.สี. ๙/๑๙๔/๖๔
๗ ที.สี. ๙/๑๙๔/๖๔
๘ ขุ.มหา. ๒๙/๑๙๒/๓๘๘
๙ วิสุทฺธิ. ๒/๖๘๙/๒๖๘
๑๐ ที.สี. ๙/๙/๔
๑๑ ขุ.ธ. ๒๕/๓๓๓/๗๔
๑๒ อภิ.สํ. ๓๔/๕๙๖/๑๘๒
๑๓ นฺยาส. ๓๑๕
๑๔ นฺยาส. ๓๑๕, โมคฺ. ๒/๓๙
๑๕ ขุ.ธ. ๒๕/๒/๑๐

**กโรติสฺส ปติยตเน จ.**[๑] ปติยตนํ อภิสงฺขาโร. อุทกสฺส ปติกุรุเต, อุทกํ ปติกุรุเต, กณฺฑสฺส ปติกุรุเต, กณฺฑํ ปติกุรุเต.

**ปญฺจมิยตฺเถ ปริหานิภยตฺถโยเค**[๒] อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ,[๓] กึ นุ โข อหํ ตสฺส สุขสฺส ภายามิ,[๔] สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส, สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน,[๕] ภีโต จตุนฺนํ อาสีวิสานํ[๖] อิจฺจาทิ.

**กฺวจีติ** กึ. คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา,[๗] กาเลน ธมฺมึ กถํ ภาสิตา โหติ, ปเรสํ ปุญฺญานิ อนุโมทิตา, พุชฺฌิตา สจฺจานิ,[๘] กฏํ การโก, ปสโว ฆาตโก.

ตถา **น นิฏฺฐาทีสุ จ**[๙] สุขกามี วิหารํ กโต, รถํ กตวนฺโต, รถํ กตาวี, กฏํ กตฺวา, กฏํ กโรนฺโต, กฏํ กราโน, กฏํ กุรุมาโน อิจฺจาทิ.

## ๓.๗. สตฺตมีวิภตฺยตฺถเภท

กสฺมึ อตฺเถ **สตฺตมี**.

### ๓๑๙. โอกาเส สตฺตมี.[๑๐]

โอกาสการเก สตฺตมีวิภตฺติ โหติ.

โก จ โอกาโส.

---

๑ นฺยาส. ๓๑๕
๒ โมคฺ. ๒/๒๖, นีติ. ๖๒๘
๓ ที.มหา. ๑๐/๖๘/๓๓
๔ ม.มู. ๑๒/๓๘๑/๓๔๓
๕ ขุ.ธ. ๒๕/๑๒๙/๔๐
๖ สํ.สฬา. ๑๘/๒๓๘/๑๖๒
๗ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๓๗/๒๙
๘ ขุ.มหา. ๒๙/๑๙๒/๓๘๘
๙ นฺยาส. ๓๑๕
๑๐ ๙๔ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๓๐๒

๓๒๐. **โยธาโร ตโมกาสํ.**[๑]

อาธารียติ อสฺมินฺติ **อาธาโร**, อธิกรณํ. กตฺตุกมฺมสมเวตานํ นิสชฺชปจนาทิกฺริยานํ ปติฏฺฐานฏฺเฐน โย อาธาโร, ตํ การกํ โอกาสสญฺญํ โหติ.

กเฏ นิสีทติ เทวทตฺโต, ถาลิยํ โอทนํ ปจติ. เอตฺถ หิ เทวทตฺตตณฺฑุลานํ กตฺตุกมฺมานํ ธารณโต ตํสมเวตํ อาสนปจนสงฺขาตํ กฺริยํ ธาเรติ นาม.

โส ปนายโมกาโส จตุพฺพิโธ พฺยาปิโก โอปสิเลสิโก สามีปิโก เวสยิโกติ.[๒]

ตตฺถ **พฺยาปิโก** นาม ยตฺถ สกโลปิ อาธารภูโต อตฺโถ อาเธยฺเยน ปตฺถโฏ โหติ, ยสฺมิญฺจ อาเธยฺยภูตํ กิญฺจิ พฺยาเปตฺวา ติฏฺฐติ. ตํ ยถา ติเลสุ เตลํ อตฺถิ, ขีเรสุ ชลํ, ทธิมฺหิ สปฺปีติ.

**โอปสิเลสิโก** นาม ปจฺเจกสิทฺธานํ ภาวานํ ยตฺถ อุปสิเลเสน อุปคโม โหติ, ยสฺมิญฺจ อาเธยฺโย อุปสิลิสฺสติ อลฺลียิตฺวา ติฏฺฐติ. ตํ ยถา อาสเน นิสินฺโน สํโฆ, ถาลิยํ โอทนํ ปจติ, ฆเฏสุ อุทกํ อตฺถิ, ทูเร จิโต, สมีเป จิโตติ.

**สามีปิโก** นาม ยตฺถ สมีเป สมีปิโวหารํ กตฺวา ตทายตฺตวุตฺติตาทีปนตฺถํ อาธารภาโว วิกปฺปียติ. ตํ ยถา คงฺคายํ โฆโส วสติ. คงฺคาย สมีเป วโช วสตีติ อตฺโถ. ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน.[๓] สาวตฺถิยา สมีเปติ อตฺโถ.

---

๑ ๙๓ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ, กจฺ. ๒๗๘ ๒ โมคฺ.ปญฺจิกา. ๒/๓๒

๓ สํ.ส. ๒๕/๑/๓

**เวสยิโก** นาม ยตฺถ อญฺญตฺถาภาววเสน เทสนฺตราวจฺเฉทวเสน วา อาธารปริกปฺโป,[๑] ตํ ยถา อากาเส สกุณา ปกฺขนฺติ,[๒] ภูมีสุ มนุสฺสา จรนฺติ, ชเลสุ มจฺฉา, ปาเทสุ ปติโต, ปาปสฺมึ รมตี มโน,[๓] ปสนฺโน พุทฺธสาสเน, ปญฺญาย สาธุ, วินเย นิปุโณ, มาตริ สาธุ, ปิตริ นิปุโณ อิจฺจาทิ.

สพฺโพปิ จายมาธาโร ปธานวเสน วา ปริกปฺปิตวเสน วา กฺริยาย ปติฏฺฐา ภวตีติ โอกาโสเตฺวว วุตฺโตติ เวทิตพฺโพ.

วุตฺตญฺเจตํ

“กิริยา[๔] กตฺตุกมฺมานํ    ยตฺถ โหติ ปติฏฺฐิตา
“โอกาโส’ติ ปวุตฺโต โส    จตุธา พฺยาปิกาทิโต.
พฺยาปิโก ติลขีราทิ    กโฏ โอปสิเลสิโก
สามีปิโก ตุ คงฺคาทิ    อากาโส วิสโย มโต”ติ.

“ฉฏฺฐี, สตฺตมี”ติ จ อธิกาโร.

## ๓๒๑. สามิสฺสราธิปติทายาทสกฺขิปติภูปสูตกุสเลหิ จ.[๕]

สามี-อิสฺสร-อธิปติ-ทายาท-สกฺขิ-ปติภู-ปสูต-กุสลอิจฺเจเตหิ โยเค ฉฏฺฐีวิภตฺติ โหติ สตฺตมี จ. อุภยตฺถํ วจนํ.

---

๑ ม. อาธารภาโว ปริกปฺโป
๒ สี. จรนฺติ
๓ ขุ.ธ. ๒๕/๑๑๖/๓๗
๔ ก. กฺริยาย
๕ กจฺ. ๓๐๓, โมคฺ. ๒/๓๕, นีติ. ๖๓๑

ควํ สามี, โคสุ สามี, ควํ อิสฺสโร, โคสุ อิสฺสโร, ควํ อธิปติ, โคสุ อธิปติ, ควํ ทายาโท, โคสุ ทายาโท, ควํ สกฺขิ, โคสุ สกฺขิ, ควํ ปติภู, โคสุ ปติภู, ควํ ปสูโต, โคสุ ปสูโต, ควํ กุสโล, โคสุ กุสโล.

### ๓๒๒. นิทฺธารเณ จ.[๑]

นีหริตฺวา ธารณํ **นิทฺธารณํ**. ชาติ-คุณ-กฺริยา-นาเมหิ สมุทายโต เอกเทสสฺส ปุถกฺกรณํ. ตสฺมึ นิทฺธารณตฺเถ คมฺยมาเน ตโต สมุทายวาจิลิงฺคมฺหา ฉฏฺฐีวิภตฺติ โหติ สตฺตมี จ.

มนุสฺสานํ ขตฺติโย สูรตโม, มนุสฺเสสุ ขตฺติโย สูรตโม, กณฺหา คาวีนํ สมฺปนฺนขีรตมา, กณฺหา คาวีสุ สมฺปนฺนขีรตมา, อทฺธิกานํ[๒] ธาวนฺโต สีฆตโม, อทฺธิเกสุ[๓] ธาวนฺโต สีฆตโม, อายสฺมา อานนฺโท อรหตํ อญฺญตโร อโหสิ, อรหนฺเตสุ วา อิจฺจาทิ.

### ๓๒๓. อนาทเร จ.[๔]

อนาทเร คมฺยมาเน ภาววตา ลิงฺคมฺหา ฉฏฺฐีวิภตฺติ โหติ สตฺตมี จ.

อกามกานํ มาตาปิตูนํ รุทนฺตานํ ปพฺพชิ, มาตาปิตูสุ รุทนฺเตสุ ปพฺพชิ.

---

๑ กจฺ. ๓๐๔, โมคฺ. ๒/๓๖, นีติ. ๖๓๒

๒ กจฺ. ปถิกานํ

๓ กจฺ. ปถิเกสุ

๔ กจฺ. ๓๐๕, โมคฺ. ๒/๓๕, นีติ. ๖๓๓

อาโกฏยนฺโต เต[๑] เนติ สิวิราชสฺส เปกฺขโต[๒]
มจฺจุ คจฺฉติ อาทาย เปกฺขมาเน มหาชเน.

### ๓๒๔. **กมฺมกรณนิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี.**[๓]

กมฺม-กรณ-นิมิตฺตอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ ลิงฺคมฺหา สตฺตมีวิภตฺติ โหติ.

**กมฺมตฺเถ**[๔] ภิกฺขูสุ อภิวาเทนฺติ, มุทฺธนิ จุมฺพิตฺวา, ปุริสสฺส พาหาสุ คเหตฺวา.

**กรณตฺเถ**[๕] หตฺเถสุ ปิณฺฑาย จรนฺติ,[๖] ปตฺเตสุ ปิณฺฑาย จรนฺติ, ปเถสุ คจฺฉนฺติ, โสปิ มํ อนุสาเสยฺย, สมฺปฏิจฺฉามิ มตฺถเก.[๗]

**นิมิตฺตตฺเถ**[๘] ทีปิ จมฺเมสุ หญฺญเต, กุญฺชโร ทนฺเตสุ หญฺญเต, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี,[๙] สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยํ.[๑๐] มุสาวาทนิมิตฺตํ มุสาวาทปฺปจฺจยาติ อตฺโถ.

“สตฺตมี”ติ อธิกาโร.

---

๑ สพฺพมูเลสุ โสติ ปาโฐ ทิสฺสติ. อิธ ปน ปาลิมนุคมฺม “เต”ติ ปาโฐ ฐปิโต.
๒ ขุ.ชา. ๒๘/๒๑๒๒/๓๕๓
๓ กจฺ. ๓๑๐, นีติ. ๖๔๑
๔ นฺยาส. ๓๐๒, โมคฺ. ๒/๓๕
๕ นฺยาส. ๓๐๒, โมคฺ. ๒/๓๕
๖ วิ.มหา. ๔/๑๑๘/๑๓๐
๗ สํ.ส.อฏฺ ๑/๑๑๐/๑๑๗
๘ นฺยาส. ๓๐๒, โมคฺ. ๒/๓๓
๙ ที.สี. ๙/๑๙๓/๖๓
๑๐ วิ.มหาวิ. ๒/๒/๑๐๓

### ๓๒๕. **สมฺปทาเน จ.**[๑]

สมฺปทานตฺเถ จ ลิงฺคมฺหา สตฺตมีวิภตฺติ โหติ. สํเฆ ทินฺนํ มหปฺผลํ,[๒] สํเฆ โคตมิ เทหิ, สํเฆ เต ทินฺเน อหญฺเจว ปูชิโต ภวิสฺสามิ.[๓]

ยา ปลาลมยํ มาลํ นารี ทตฺวาน เจติเย
อลตฺถ กญฺจนมยํ มาลํ โพชฺฌงฺคิกญฺจ สา.[๔]

### ๓๒๖. **ปญฺจมฺยตฺเถ จ.**[๕]

ปญฺจมฺยตฺเถ จ ลิงฺคมฺหา สตฺตมีวิภตฺติ โหติ. กทลีสุ คเช รกฺขนฺติ.

### ๓๒๗. **กาลภาเวสุ จ.**[๖]

**กาโล** นาม นิเมส-ขณ-ลย-มุหุตฺต-ปุพฺพณฺหาทิโก. **ภาโว** นาม กฺริยา. สา เจตฺถ กฺริยนฺตรูปลกฺขณาว อธิปฺเปตา. ตสฺมึ กาลตฺเถ จ ภาวลกฺขเณ ภาวตฺเถ จ ลิงฺคมฺหา สตฺตมีวิภตฺติ โหติ.

**กาเล** ปุพฺพณฺหสมเย คโต, สายนฺหสมเย[๗] อาคโต, อกาเล วสฺสติ ตสฺส, กาเล ตสฺส น วสฺสติ,[๘] ผุสฺสมาสมฺหา ตีสุ มาเสสุ เวสาขมาโส,[๑] อิโต สตสหสฺสมฺหิ, กปฺเป อุปฺปชฺชิ จกฺขุมา.[๒]

---

๑ กจฺ. ๓๑๑, นฺยาส. ๓๐๒, โมคฺ. ๒/๒๔, นีติ. ๖๔๒
๒ ขุ.วิ. ๒๖/๖๓๔/๕๙
๓ ม.อุ. ๑๔/๓๗๖/๓๒๒
๔ นฺยาส. ๓๐๒
๕ กจฺ. ๓๑๒, โมคฺ. ๒/๓๕, นีติ. ๖๔๓
๖ กจฺ. ๓๑๓, โมคฺ. ๒/๓๔, นีติ. ๖๔๔
๗ สี., โมคฺ. ๓/๑๑๐ สายณฺหสมเย
๘ ขุ.ชา. ๒๗/๘๘/๕๓

**ภาเวน ภาวลกฺขเณ** ภิกฺขุสํเฆสุ[๓] โภชียมาเนสุ คโต, ภุตฺเตสุ อาคโต, โคสุ ทุยฺหมานาสุ คโต, ทุทฺธาสุ อาคโต, ชายมาเน โข สาริปุตฺต โพธิสตฺเต อยํ ทสสหสฺสิโลกธาตุ สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ.

ปาสาณา สกฺขรา เจว　กฐลา ขาณุกณฺฏกา
สพฺเพ มคฺคา วิวชฺเชนฺติ คจฺฉนฺเต โลกนายเก.[๔]

อิมสฺมึ สติ อิทํ โหติ[๕] อิจฺจาทิ.

## ๓๒๘. อุปาธฺยาธิกิสฺสรวจเน.[๖]

ทฺวิปทมิทํ. อธิกตฺเถ อิสฺสรตฺเถ จ วตฺตมาเนหิ อุปอธิอิจฺเจเตหิ โยเค อธิกิสฺสรวจเน คมฺยมาเน ลิงฺคมฺหา สตฺตมีวิภตฺติ โหติ.

**อธิกวจเน**[๗] อุป ขาริยํ โทโณ. ขาริยา โทโณ อธิโกติ อตฺโถ. ตถา อุป นิกฺเข กหาปณํ, อธิ เทเวสุ พุทฺโธ, สมฺมุติ-อุปปตฺติวิสุทฺธิเทวสงฺขาเตหิ ติวิเธหิปิ เทเวหิ สพฺพญฺญู พุทฺโธว อธิโกติ อตฺโถ.

**อิสฺสรวจเน** อธิ พฺรหฺมทตฺเต ปญฺจาลา. พฺรหฺมทตฺติสฺสรา ปญฺจาลาติ อตฺโถ.

---

๑ นฺยาส. ๓๑๕ (ภ)
๒ ขุ.อป. ๓๓/๑๐๘/๑๙๔
๓ กจฺ. ภิกฺขูสุ
๔ ม.ม.อฏฺ. ๑/๒๒/๑๘
๕ สํ.นิ. ๑๖/๒๑/๒๘
๖ กจฺ. ๓๑๔, โมคฺ. ๒/๑๔-๕, นีติ. ๖๔๕
๗ นฺยาส. ๓๐๒

๓๒๙. **มณฺฑิตุสฺสุกฺเกสุ ตติยา จ.**[๑]

มณฺฑิต-อุสฺสุกฺกอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ คมฺยมาเนสุ ลิงฺคมฺหา ตติยาวิภตฺติ โหติ สตฺตมี จ.

**มณฺฑิต**สทฺโท ปเนตฺถ ปสนฺนตฺถวาจโก. **อุสฺสุกฺก**สทฺโท สอีหตฺโถ. ญาเณน ปสนฺโน, ญาณสฺมึ ปสนฺโน, ญาเณน อุสฺสุกฺโก, ญาณสฺมึ อุสฺสุกฺโก สปฺปุริโส.

การกํ ฉพฺพิธํ สญฺญา- วสา ฉพฺพีสตีวิธํ
ปเภทา สตฺตธา กมฺมํ กตฺตา ปญฺจวิโธ ภเว.
กรณํ ทุวิธํ โหติ สมฺปทานํ ติธา มตํ
อปาทานํ ปญฺจวิธํ อาธาโร ตุ จตุพฺพิโธ.

วิภตฺติโย ปน ปจฺจตฺตวจนาทิวเสน อฏฺฐวิธา ภวนฺติ.

ยถาห

“ปจฺจตฺตมุปโยคญฺจ กรณํ สมฺปทานิยํ
นิสฺสกฺกํ สามิวจนํ ภุมฺมาลปนมฏฺฐมนฺ”ติ.

**อิติ ปทรูปสิทฺธิยํ การกกณฺโฑ ตติโย.**

---

๑ กจฺ. ๓๑๕, นีติ. ๖๔๖